
*Michał Michalski**Oddział Łódzki Polskiego Towarzystwa Historycznego*

Z DZIEJÓW STOWARZYSZEŃ SPORTOWYCH W MIĘDZYWOJENNEJ ZDUŃSKIEJ WOLI (1918-1939)

Wstęp

Odzyskanie przez naród polski własnego państwa stanowiło w jego życiu nowy etap rozwoju, chociaż dzień podpisania rozejmu na froncie zachodnim, który został uznany za symboliczną datę zerwania kajdan zaborczych był bardzo ważnym momentem, to nie przyniósł zasadniczej rewolucji we wszystkich elementach życia Polaków. Wiele zjawisk i procesów mających swoje źródło w czasach niewoli, istniało nadal, ale ulegało, w zależności od dziedziny życia lub gospodarki, mniejszej lub większej ewolucji. W tym wszystkim uczestniczyli mieszkańcy Zduńskiej Woli, którzy dostosowywali się do zmieniającej się rzeczywistości. A ta przyniosła m.in. nowe możliwości w organizowaniu się w różnorakie stowarzyszenia, z czego chętnie korzystali zarówno mieszkańcy miasta, jak i całej II RP. Było to zjawisko bardzo popularne, a miejscowa prasa donosiła¹:

„Powiat Sieradzki pod względem ruchu organizacyjnego zajmuje nie poślednie miejsce w granicach Rzeczypospolitej Polski. Na jego terenie rozciąga się gęsta sieć organizacyj gimnastyczno-sportowych, przysposobienia wojskowego, wychowania fizycznego i b. wiele różnych korporacyj społecznych i związków zawodowych”.

Miasto Zduńska Wola w okresie międzywojennym – szkic zagadnienia

W okresie międzywojennym Zduńska Wola wraz z miastami Sieradz i Warta, a od wejścia w życie dekretu z 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim również z Szadkiem oraz Złoczewem wraz z gminami wiejskimi: Barczew, Bartochów, Bogumiłów, Brzeźno, Charlupia Mała, Dzierżazna (od 1926 r. – Rossoszyca), Godynice, Gruszczyce, Klono-wa, Krokocice, Majaczewice, Męka, Szadek, Wierzchy, Wojsławice, Wróblew, Zadzim, Zduńska Wola i Złoczew tworzyły powiat sieradzki o powierzchni 1618,5 km², który

1 Z *ruchu organizacyjnego*, „Ziemia Sieradzka” (dalej: ZS) marzec 1929, s. 11.

wchodził w skład województwa łódzkiego². Miasto niemal w całości graniczyło z gm. Zduńska Wola i tylko w niewielkim fragmencie na południu z gm. Zapolice³. Sama Zduńska Wola była jednym z 39 ośrodków miejskich województwa łódzkiego i 611 Rzeczypospolitej Polskiej (stan na 1 kwietnia 1939 r.)⁴.

Według danych ze spisu powszechnego z dnia 9 grudnia 1931 r. Zduńska Wola liczyła 22 939 mieszkańców (w tym 10 874 mężczyzn i 12 065 kobiet). Pod względem religijnym dominowali rzymscy katolicy, Żydzi oraz ewangelicy augsburscy⁵.

Tab. 1. Struktura religijna mieszkańców Zduńskiej Woli na dzień 9 grudnia 1931 r.

Denominacja	Liczba	Udział procentowy
Razem	22 939	100,00
rzymscy katolicy i kościół katolicki obrządku ormiańskiego	12 292	53,59
greckokatolickie i obrządek wschodni kościoła katolickiego	4	0,02
prawosławne	25	0,11
ewangelickie	1658	7,23
w tym:		
ewangelickie augsburskie	1647	x
ewangelickie reformowane	3	x

- 2 W pierwszych opracowaniach statystycznych wielkość powiatu określano na 1613 km², co wynikało z niedokładności pomiarów. Zob. *Dekret o samorządzie miejskim*, Dziennik Praw Państwa Polskiego (dalej: Dz. Pr. P. P.) 1919, nr 13, poz. 140; *Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 7 grudnia 1926 r. o zmianie nazwy gminy Dzierżazna w pow. sieradzkim województwa łódzkiego*, Monitor Polski (dalej: M. P.) 18 grudnia 1926, nr 290, poz. 816; *Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i budynki na podstawie tymczasowych wyników drugiego powszechnego spisu ludności z dn. 9 XII 1931 r. oraz powierzchnia ogólna i użytki rolne. Część I. Województwa centralne i wschodnie*, Warszawa 1933, s. 3, 22; *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1920/21*, R. I, część I, Warszawa 1921, s. 35; *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. T. II: województwo łódzkie*, Warszawa 1925, s. 93-106.
- 3 *Województwa centralne i wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej podział na gminy według stanu z dnia 1. IV. 1933 roku* (mapa w skali 1:1 000 000).
- 4 *Mały Rocznik Statystyczny*, Warszawa 1939, s. 11.
- 5 Odnosić należy, że według spisu powszechnego z 30 września 1921 r. miasto liczyło 18 923 osoby, a na 1 stycznia 1938 r. – 25 570. Zob. więcej o demografii miasta Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Akta miasta Łodzi, sygn. 23669, k. 18, Zestawienie statystyczne ludności miasta Zduńska Wola sporządzone 17 sierpnia 1938 r.; *Skorowidz miejscowości...*, s. 93; A. Michalski, *Stosunki ludnościowe i wyznaniowe*, [w:] *Stulecie miasta Zduńskiej-Woli 1825-1925*, Łódź [1925], s. 25-26; M. Michalski, *Spółczesność miast Szadek i Zduńska Wola oraz gmin wiejskich: Szadek, Zapolice i Zduńska Wola w okresie międzywojennym (1918-1939)*, [w:] *Spółczesność i dzieje ziem powiatu zduńskowolskiego w walce o niepodległość*, pod red. J. Stulczewskiego, Zduńska Wola 2018, s. 87-106.

ewangelickie bez bliższego określenia	8	x
inne chrześcijańskie	131	0,57
możeszowe	8819	38,44
inne niechrześcijańskie	2	0,01
nieokreślone oraz bezwyznaniowi	1	0,00
nie podano	7	0,03

Źródło: *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo łódzkie bez miasta Łodzi*, Warszawa 1938, s. 29.

Zduńska Wola, jako miasto, miało typową strukturę zatrudnienia i utrzymania mieszkańców, czyli głównym źródłem były zajęcia nierolnicze, z czego przeważał przemysł, a rolnictwo stanowiło jedynie wąski margines w obu kategoriach⁶. I tak według danych ze spisu powszechnego z 9 grudnia 1931 r. ponad 2/3 osób zajmowało się działem określanym w statystyce jako górnictwo i przemysł, acz oczywiście zdecydowanie przeważał tutaj przemysł (właściwie tkactwo). Struktura zatrudnienia przekładała się na źródła utrzymania⁷.

Tab. 2. Struktura zatrudnienia bez rolnictwa mieszkańców Zduńskiej Woli na dzień 9 grudnia 1931 r.

Dział	Czynni*	Udział procentowy
Razem	9642	100,00
Ogrodnictwo, rybactwo, leśnictwo	28	0,29
Górnictwo i przemysł	6966	72,25
W tym:		
Hutnictwo, przemysł metalowy i maszynowy	187	x
Przemysł drzewny	154	x
Przemysł włókienniczy	3780	x

6 Zob. szerzej T. Szaniawski, *Przemysł i handel, cechy i związki zawodowe*, [w:] *Stulecie miasta...*, s. 41-42; R. Kieszczyński, *Zarys rozwoju przemysłu włókienniczego w Zduńskiej Woli*, „Przegląd Włókienniczy” czerwiec 1925, nr 6, s. 49-56; M. Budkiewicz, *Kościelne dzieje Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 2017, s. 57-58.

7 Warto zauważyć, że od czasów rozporządzenia z 1927 r. definicja przemysłu była bardzo szeroka. Otóż: „Za przemysł w rozumieniu niniejszego rozporządzenia uważa się wszelkie zatrudnienie zarobkowe lub przedsiębiorstwo, wykonywane samoistnie i zawodowo, bez względu na to, czy jest ono wytwarzające, przetwarzające, handlowe lub usługowe”. W dalszej części rozporządzenia zdefiniowano przemysł okrężny, za który: „[...] uważa się następujące zatrudnienie zarobkowe, wykonywane samoistnie, zawodowo i osobiście bez stałej siedziby przemysłowej: 1) sprzedaż towarów; 2) skupywanie w celu odsprzedaży towarów u innych osób niż u kupców, albo w innych miejscach niż w przeznaczonych do sprzedaży towarów; 3) proponowanie i wykonywanie drobnych świadczeń natury przemysłowej (jak drutowanie naczyń, naprawianie parasoli, ostrzenie noży, wprawianie szyb i t. p.)”. Zob. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym*, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: Dz. U. RP) 1927, nr 53, poz. 468.

Przemysł skórzany	76	x
Przemysł odzieżowy	1143	x
Przemysł spożywczy	437	x
Przemysł budowlany	380	x
Górnictwo i przemysł bez określenia gałęzi	55	x
Robotnicy bliżej nie określani	687	x
Pozostałe gałęzie	67	x
Handel i ubezpieczenia	1295	13,43
Komunikacja i transport	224	2,32
Służba publiczna itp.	275	2,85
Szkolnictwo, oświata i kultura	161	1,67
Lecznictwo, higiena itp.	179	1,86
Służba domowa	354	3,67
Utrzymujący się bez pracy zarobkowej	132	1,37
Osoby o zawodzie nie określonym itp.	28	0,29

* czynni czyli: „[...] osoby wykonujące pracę zarobkową, stanowiącą ich główne źródło utrzymania, bądź też osoby posiadające główne źródło utrzymania inne niż praca zarobkowa, nie podlegające jednak na utrzymaniu ich przez rodzinę (krewnych, powinowatych, współmałżonków, opiekunów i wychowanków) [...] Osoby bezrobotne zaliczono do czynnych zawodowo, gdyż dla bezrobotnych za ich zawód główny uważano ostatnio wykonywaną pracę zarobkową. Pomagających członków rodziny potraktowano jako czynnych zawodowo. Do liczby czynnych zaliczono także osoby utrzymujące się bez pracy zarobkowej (np. emerytów lub takie kategorie osób, jak więźniowie, osoby przebywające w szpitalach, przytułkach, zakładach opieki społecznej zamkniętej itd.)”. Takiego podziału statystykom przedwojennym nie udało się przeprowadzić dla

ludności utrzymującej się z rolnictwa

Źródło: *Drugi powszechny...*, s. XVII, 323-324.

Tab. 3. Źródła utrzymania mieszkańców Zduńskiej Woli na dzień 9 grudnia 1931 r.

Dział	Liczba bezwzględna	Udział procentowy
Razem	22 939	100,00
Rolnictwo	222	0,97
Poza rolnictwem	22 717	99,03
Ogrodnictwo, rybactwo, leśnictwo	63	0,27
Górnictwo i przemysł	15 914	69,37
Handel i ubezpieczenia	3530	15,39
Komunikacja i transport	727	3,17
Służba publiczna, kościół, organizacje i instytucje społeczne	550	2,40
Szkolnictwo, oświata i kultura	374	1,63
Lecznictwo i higiena, utrzymywanie czystości oraz zakłady opieki społecznej	330	1,44
Służba domowa	378	1,65
Pozostałe działy	851	3,71

Źródło: *Drugi powszechny...*, s. 67.

Sport, czyli co?

„Sport, tak w Anglii nazywa się mianowicie zabawa na otwartym powietrzu, jak np. polowanie, rybołówstwo, wyścigi i t. p.”⁸ brzmiał początek krótkiego hasła poświęconego zdefiniowaniu słowa „sport”, które zostało opublikowane w 1866 r.⁹ Publikacja tej pierwszej w polskim piśmiennictwie definicji zbiegła się z umowną datą narodzin polskiego sportu, czyli powstaniem w 1867 r. we Lwowie Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”¹⁰. W kolejnych latach rosła aktywność fizyczna, sportowa, powstawały różnorakie organizacje sportowe czy rozpoczęto organizować różnej rangi zawody. Wreszcie należy podkreślić rolę odrodzonego ruchu olimpijskiego, choć oficjalnie pierwsza polska reprezentacja pojawiła się dopiero w 1924 r. na Tygodniu Sportów Zimowych w Chamonix (w 1925 r. uznane za I Zimowe Igrzyska Olimpijskie) i na Igrzyskach VIII Olimpiady w Paryżu¹¹.

W międzyczasie publikowano kolejne, już o wiele bardziej oddające specyfikę sportu, definicje. Jedną z nich pochodzącą z 1912 r. Zygmunta Czernego definiowała tę aktywność w następujący sposób: „Każda czynność jest sportem, o ile wykonywana jest wyłącznie w celu współzawodnictwa, na podstawie ustalonych przepisów; motywy każ-

- 8 F.H. Lewestam, *Sport*, „Encyklopedia Powszechna” T. XXIII: Saski błękit – Starowiercy, Warszawa 1866, s. 902.
- 9 Autor kieruje swoją uwagę bardziej ku tworzącym w XVIII w. „klubom dzientelmenów” o ekskluzywnym charakterze i naśladowującym ich bogatym mieszczaństwie, które w połowie XIX w. tworzyło własne stowarzyszenia, głównie amatorów sportów wodnych i łyżwiarstwa, acz: „Początki już nam współczesnego sportu sięgają XVIII wieku, kiedy to w Anglii zaczęto publicznie rozgrywać wyścigi długodystansowców, mecze bokserskie i spotkania zapaśników. Inicjatywa ich organizacji wychodziła zazwyczaj od samym zawodników. Oto ufny w swą siłę atleta ogłaszał wszem wobec, że za tyle a tyle gwiney gotów jest zmierzyć się z każdym przeciwnikiem [...] Ten sport osławionych przedmieść i slumsów nie cieszył się dobrą opinią”. Zob. W.K. Osterloff, *Historia sportu*, Warszawa 1976, s. 80.
- 10 „Poza upowszechnieniem ruchu gimnastycznego i działalności narodowej <<Sokół>> wniósł duży wkład w rozwój sportu [...] Dzięki temu powstanie TG <<Sokół>> stało się symbolem narodzin sportu w Polsce, co zostało przyjęte i utrwalone w tradycji, m.in. podczas obchodów 100-lecia sportu polskiego w 1967 roku oraz w obszernej literaturze dotyczącej tej tematyki”. Zob. T. Jurek, *Ruch sportowy na ziemiach polskich w okresie zaborów*, [w:] *Zarys historii sportu w Polsce (1867–1996)*, pod red. J. Gaja, B. Woltmanna, Gorzów Wielkopolski 1999, s. 29. Odnosić należy, że słowo „Sokół” dodano w 1869 r. Zob. szerzej R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985, s. 213 i n.
- 11 Acz Polacy lub sportowcy polskiego pochodzenia, występowali na wcześniejszych igrzyskach pod flagami innych państw. Zob. G. Młodzikowski, *Olimpiady ery nowożytnej. Idea i rzeczywistość*, Warszawa 1984, s. 12-29, 91-92, 96-97; *Kronika sportu*, Warszawa 1993, s. 264, 312, 320-321; K. Szujewski, *Życie sportowe w Drugiej Rzeczypospolitej. Sukcesy, ciekawostki, sensacje*, Warszawa 2012, s. 30-34, 44-45, 54, 59.

dej czynności o ile jest sportem, zawarunkowane są wyłącznie dążeniem do osobistego wyróżnienia i uznania”¹². Wreszcie odnotować należy jak został zdefiniowany sport według „Małej Encyklopedii Sportu” z 1986 r. Otóż, jest to¹³:

„świadoma, dobrowolna działalność człowieka, podejmowana głównie dla zaspokojenia potrzeby zabawy, popisu, walki, a także wewnętrznego doskonalenia się w drodze systematycznego rozwoju cech fizycznych, umysłowych i wolicjonalnych. Współzawodnictwo sportowe (indywidualne i zespołowe), którego specyficzną formą jest system zawodów, ma charakter nieantagonistyczny, a warunki w jakich się toczy i przepisy, które go określają mają na celu obiektywne i precyzyjne porównywanie walorów, zdolności i umiejętności ludzkich, zapewniając możliwość ich maksymalnego przejawiania się. Celem współzawodnictwa sportowego jest pokonywanie czasu, przestrzeni, przeciwnika lub dążenie do osiągnięcia idealnej (umownie) postaci wzorca ruchowego. Toczy się ono także z udziałem zwierząt oraz przy użyciu urządzeń mechanicznych i modeli na lądzie, wodzie i w powietrzu [...]”.

Wcześniejsze wywody pokazują jasno, że nie każda aktywność ruchowa człowieka może zostać uznana za sport¹⁴.

Podstawy prawne działalności stowarzyszeń sportowych – zarys problemu

3 stycznia 1919 r. władze polskie wydały „Dekret o stowarzyszeniach”, który miał regulować proces rejestracji stowarzyszeń i związków. Tenże akt prawny był tylko połączonym rozwiązaniem bowiem utrzymywał w mocy ukaz z 4/17 marca 1906 r. przepisy tymczasowe o stowarzyszeniach i związkach uchylając jedynie obowiązywanie 8 na 40 jego artykułów oraz nakazując MSW prowadzenie rejestracji stowarzyszeń i związków (od 1921 r. wojewoda), przy czym stosowne podania można było składać bezpośrednio do ministerstwa lub przez miejscowe urzędy administracyjne. Dekret zobowiązywał także, aby wszystkie istniejące stowarzyszenia i związki, w ciągu miesiąca od ogłoszenia tegoż aktu prawnego, przekazały państwowym urzędom administracyjnym informacje wymagane zgodnie z art. 18, 21, 31 i 32 przepisów z 1906 r.¹⁵ Tak więc, aż do końca

12 Z. Czerny, *Zagadnienie stosunku sportu do kultury. (Z literatury sportowej)*, „Taternik” 15 kwietnia 1912, nr 1, s. 11-12.

13 *Sport, Mała Encyklopedia Sportu L – Ż*, Warszawa 1987, s. 439.

14 W gwoili uzupełnienia warto podać, że obecnie obowiązująca ustawa także definiuje „sport” oraz podaje, że sport wraz z wychowaniem fizycznym i rehabilitacją ruchową składa się na kulturę fizyczną. Zob. *Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie*, D. U. RP 2010, nr 127, poz. 857.

15 *Dekret o stowarzyszeniach*, Dz. Pr. P. P 1919, nr 3, poz. 88; *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 27 lipca 1921 roku o częściowej zmianie rozporządzenia w przedmiocie przepisów wykonawczych do dekretu z dnia 3 stycznia 1919 r. o stowarzyszeniach* (Dz. Ust.

1932 r., w większości obowiązywały carskie przepisy. Te wskazywały, że stowarzyszeniem było: „[...] zrzeszenie kilku osób, które, nie mając na względzie osiągnięcia dla siebie zysków z prowadzenia jakiegokolwiek przedsiębiorstwa, obrały za przedmiot działalności wspólnej jakiś określony cel [...]”¹⁶.

Według aktu, stowarzyszenia dzieliły się na niemające osobowości prawnej i mające osobowość prawną. Między nimi istniała zasadnicza różnica. Te pierwsze powstawały na podstawie zawiadomienia, które musiało zawierać: 1) cel, 2) imiona, imiona ojców, nazwiska, stan i miejsca zamieszkania założycieli, 3) teren działalności, 4) sposób wyboru osoby zarządzającej lub zarządu, sposób ich wyboru i uzupełniania oraz 5) sposób występowania i występowania członków. Następnie, jeśli w ciągu 2 tygodni od otrzymania zawiadomienia, władze nie zgłosiły swego sprzeciwu przeciwko jego działalności, to stowarzyszenie mogło rozpocząć pracę i było zobowiązane do informowania władz o zmianach w podanych wcześniej punktach 1, 3, 4 i 5. Te drugie musiały opracować statut regulujący jego wewnętrzną strukturę, który musiał być zatwierdzony, a organizacja wpisana do rejestru. Przede wszystkim mogły one, w przeciwieństwie do niemających osobowości prawnej, nabywać i sprzedawać nieruchomości, gromadzić fundusze, zawierać umowy, przyjmować zobowiązania, jak również dochodzić swoich praw i odpowiadać przed sądem¹⁷.

Wreszcie na koniec tego krótkiego omówienia należy podać, że nie każde stowarzyszenie mogło zostać zarejestrowane, a odmowa miała dotyczyć organizacji¹⁸:

„[...] 1) zmierzających do celów przeciwnych moralności publicznej, zabronionych przez prawo karne, albo grożących spokojowi i bezpieczeństwu publicznemu, i 2) podlegających zarządowi instytucji lub osób przebywających za granicą, o ile stowarzyszenia te mają jakieś zadania polityczne”.

Wreszcie z początkiem 1933 r. weszło w życie nowe prawo o stowarzyszeniach, które regulowało zasady działalności stowarzyszeń, jako: „[...] dobrowolnych trwałych

*Rz. P. 1920 r. Nr 19, poz. 100), Dz. U. RP 1921, nr 69, poz. 463. Wspomniane artykuły dotyczyły informacji, jakich udzielano przez zawiadomieniu lub rejestracji stowarzyszenia oraz o osobach zarządzających lub zarządach i dokonywanych w nich zmianach oraz o otwarciu lub zamknięciu oddziałów i likwidacji organizacji. Zob. *Prawo o stowarzyszeniach, związkach i zgromadzeniach publicznych z dodaniem orzeczeń senatu, cyrkularzy ministerjalnych, postanowień urzędu gubernialnego i innych materiałów wyjaśniających stosowanie prawa, a także wskazówek i wzorów dotyczących zakładu niania stowarzyszeń i urządzania zgromadzeń*, zestawil W. Makowski, Warszawa 1913, s. 20-21, 28.*

16 *Prawo o stowarzyszeniach...*, s. 3-4.

17 Całość tego aktu prawnego, wraz z objaśnieniami i kasusami prawnymi z czasów carskich. Zob. tamże, s. 3-34. Pod określeniem władze mieści się najpierw Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW), a od 1921 r. wojewoda.

18 Tamże, s. 10.

zrzeszeń o celach niezarobkowych”. Zgodnie z nim dzieliły się one na stowarzyszenia zwykłe, zarejestrowane i wyższej użyteczności¹⁹. Te pierwsze musiały mieć co najmniej 3 członków, a jego powstanie zgłaszały powiatowej (tu i w dalszych rozważaniach) władzy administracyjnej podając: 1) nazwę, cel i środki działania, 2) teren i siedzibę stowarzyszenia, 3) imiona i nazwiska wraz z miejscami zamieszkania członków-założycieli, a także 4) sposób powoływania zarządu, 5) wstępowania i występowania członków oraz 6) procedurę rozwiązywania. I jeżeli władze w ciągu 4 tygodni od zgłoszenia nie zakazały działalności, to stowarzyszenie mogło rozpocząć pracę. Wtedy w ciągu dwóch tygodni pierwszy zarząd musiał poinformować władze o swoim składzie, a także później stowarzyszenie było zobowiązane do informowania o zmianach, które zaszły w przypadku pkt. 1, 2, 4, 5 i 6. Wreszcie ostatni zarząd musiał w ciągu 2 tygodni przesłać informacje dotyczące uchwały rozwiązującej stowarzyszenie. Na koniec należy odnotować, że takie stowarzyszenia nie mogły zakładać oddziałów, łączyć się w związki stowarzyszeń, przyjmować w poczet członków osób prawnych i korzystać z ofiarności publicznej i zapomóg udzielanych przez władze i instytucje publiczne.

Procedura rejestracji stowarzyszenia zarejestrowanego była zdecydowanie trudniejsza. Aby je utworzyć, musiała wystąpić pisemnie grupa co najmniej 15 osób lub też stowarzyszenie zwykłe o takiej samej liczbie członków, do wojewódzkiej władzy administracyjnej poprzez powiatową władzę administracyjną, dołączając do podania 4 egzemplarze statutu. Kolejnym krokiem była decyzja władz wojewódzkich, które mogły odmówić rejestracji, nakazać zmiany w statucie lub od razu je zarejestrować. Jeśli nastąpiła pozytywna decyzja, to stowarzyszenie było wpisywane do prowadzonego rejestru stowarzyszeń oraz założyciele musieli na własny koszt opublikować stosowne ogłoszenie w „Monitorze Polskim”. Po rozpoczęciu działalności, zarząd musiał wojewódzkiej władzy administracyjnej (tu i dalej) w ciągu 2 tygodni przesłać informację dotyczącą składu zarządu z adresami i lokalem, a potem informować o wszelkich zmianach w tym zakresie. Należy także podkreślić, że dokonywanie zmian w statucie musiało odbywać w takim samym trybie, jak w przypadku rejestracji. Dalej na żądanie władzy nadzorczej stowarzyszenie musiało złożyć pisemne sprawozdanie z działalności oraz sprawozdanie rachunkowe. Wreszcie władza rejestracyjna z własnej inicjatywy, na wniosek kuratora lub czykolwiek podejmowała decyzję o likwidacji gdy²⁰:

„[...] 1) liczba członków stowarzyszenia spadnie poniżej 10, lub 2) stowarzyszenie nie posiada przewidzianego statutowo zarządu i niema warunków do jego wyłonienia, względnie nie wyłania w ciągu najmniej rocznego okresu czasu, lub 3) organ ten nie był odnawiany najmniej w ciągu 3 okresów przewidzianego statutowo czasu jego urzędowania, albo też 4) zająd inne okoliczności, świadczące, że stowarzyszenie faktycznie istnieć przestało, lub że istnienie jego stało się bezprzedmiotowe [...]”.

19 Tych ostatnich nie omawiam, gdyż nie było w Polsce żadnego takiego stowarzyszenia o charakterze sportowym.

20 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. Prawo o stowarzyszeniach*, Dz. U. RP 1932, nr 94, poz. 808.

Zduńskowolskie stowarzyszenia sportowe

W okresie międzywojennym na terenie Zduńskiej Woli działało co najmniej kilka stowarzyszeń sportowych:

1. Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Zdrowie” w Zduńskiej Woli pow. Sieradzkiego / Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Sokół” (rej. UWŁ, 22 maja 1920 r.);
2. Stowarzyszenie Robotnicze Wychowania Fizycznego „Jutrznia” (rej. MSW, 13 stycznia 1926 r.);
3. Żydowskie Stowarzyszenie Gimnastyczno-Sportowe w Zduńskiej Woli (ZSGS), (rej. UWŁ, 18 sierpnia 1927 r., poz. 1605);
4. Żydowskie Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Makabi” w Zduńskiej Woli (rej. UWŁ, 22 października 1929 r., poz. 2299);
5. Żydowski Związek Skautowy (rej. UWŁ, 3 kwietnia 1930 r., poz. 2366);
6. Robotnicze Stowarzyszenie Wychowania Fizycznego „Gwiazda Szterna” (rej. Komisariat Rządu na miasto stołeczne Warszawę, 23 kwietnia 1930 r.);
7. Zduńskowolski Klub Kolarski (rej. UWŁ, 6 maja 1930 r., poz. 2383);
8. Towarzystwo Przyjaciół Sportu Wędrowniczego (zwykle, bez rejestracji)²¹.

Oprócz wskazanych powyżej, istniały także inne organizacje, które w swojej działalności zajmowały się m.in. aktywnością sportową jak Towarzystwo Związek Strzelecki („Strzelec”), Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego (TUR), Polskie Towarzystwo Muzyczno-Dramatyczne „Lutnia”²² czy Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej (SMP)²³.

21 APŁ, Urząd Wojewódzki Łódzki (dalej: UWŁ), sygn. 282, k. 155-156. Wykaz organizacji sportowych na terenie powiatu sieradzkiego z 1938 r.; APŁ, UWŁ, sygn. 2281, bp, Karta legalizacyjna; *Zarejestrowane stowarzyszenia i związki*, Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego (dalej: DUWŁ) 19 grudnia 1927, nr 25 s. 294; *Wykaz stowarzyszeń i związków*, Łódzki Dziennik Wojewódzki (dalej: ŁDW) 1 marca 1930, nr 5, s. 108; *Wykaz stowarzyszeń i związków*, ŁDW 1 września 1930, nr 17, s. 476; F. Zientera, *Stosunki kulturalno-oświatowe*, [w:] *Stulecie miasta...*, s. 59.

22 J. Kozłowski, *Opowieści z miasta nad Brodnią*, Zduńska Wola 2010, s. 66, 218.

23 *Sprawozdanie z zawodów sportowych*, ZS 5 lipca 1931, nr 26-28, s. 3. Nadmienić należy także o aktywności sportowej wśród uczniów. Jeden z absolwentów gimnazjum zduńskowolskiego wspomina: „Na czoło wybijały się jednak organizacje sportowe i harcerstwo [...] kultura fizyczna stała na wysokim poziomie i Gimnazjum im. Kazimierza Wielkiego mogło sięgnąć i w tej dziedzinie po najwyższe laury. Na terenie Zduńskiej Woli były dwie organizacje sportowe <<Sokół>> i <<T.U.R.>> oraz dwie sekcje sportowe przy dwu średnich szkołach. Sekcja przy Gimnazjum im. Kazimierza Wielkiego była do 1926 najlepszą na terenie naszego miasta. Już wtedy nasza drużyna piłki nożnej <<Surma>> szła od zwycięstwa do zwycięstwa, choć nie wolno było rozgrywać zawodów z innymi drużynami oprócz szkolnych [...] Królowa sportu – lekkoatletyka w Gimnazjum im. Kazimierza Wielkiego stała na tak wysokim poziomie, że wyraźnie przewyższała wynikami

Wśród mniejszości niemieckiej było to Niemieckie Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe „Postęp”²⁴. Wreszcie trzeba pamiętać o działającym od 1927 r. Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW) – instytucji, która kierowała powszechnym wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym²⁵, mającej wpływ na rozwój rywalizacji sportowej²⁶.

Część z tych towarzystw nie była ukierunkowana na jedną aktywność sportową, lecz gromadziła w sobie osoby uprawiające różne dyscypliny / konkurencje i stąd w nich były wydzielane sekcje tematyczne, np. sekcję kolarską miał m.in. „Strzelec”, „Postęp” czy „Sokół”²⁷.

Zarys działalności towarzystw sportowych

Na terenie Zduńskiej Woli działało kilka stowarzyszeń, które zajmowały się przede wszystkim gimnastyką. Ta mająca tradycje antyczne²⁸ została na nowo przypomniana na początku XIX w.²⁹ W jej skład wchodzi gimnastyka podstawowa, sport gimnastyczny, gimnastyka pomocniczo-specjalna i gimnastyka lecznicza, przy czym w moim zainteresowaniu jest sport gimnastyczny, który obejmuje gimnastykę sportową, akrobatykę sportową i gimnastykę artystyczną³⁰.

zduńskowolskich sportowców. Zob. I. Fidler, *Życie społeczne szkoły*, [w:] *Pozostały nie tylko wspomnienia*, Zduńska Wola 1986, s. 6.

24 APŁ, UWŁ, sygn. 282, k. 165, Wykaz organizacji kulturalno-oświatowych na terenie powiatu sieradzkiego z 1938 r. Według J. Kozłowskiego działało od 1932 r. Zob. J. Kozłowski, *Opowieści...*, s. 87.

25 Rozporządzenie przewidywało także powoływanie wojewódzkich, powiatowych i miejskich komitetów. Zob. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, Rady Naukowej Wychowania Fizycznego, oraz Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich Komitetów Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego*, M. P. 3 lutego 1927, nr 26, poz. 59; M. Jabłonowski, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego*, *Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 283.

26 Także w Resursie Rzemieślniczej zajmowano się kolarstwem, gdyż: „Pewne przejawy działalności tej sekcji w klubie odnotowano już w latach 1932-34”. Zob. J. Kozłowski, *Klub Sportowy „Resursa” 1912-1919 w zduńskowolskim sporcie i kulturze*, Zduńska Wola 1999, s. 13.

27 Szczegóły w dalszej części niniejszego tekstu. Sekcję kolarską miało także ŻSGS, ale brak bliższych szczegółów o niej. Zob. J. Kozłowski, *Bicyklem na Cyge*, Zduńska Wola 1996, s. 20.

28 *Gimnastyka*, *Mała Encyklopedia Sportu A – K*, Warszawa 1984, s. 184.

29 19 czerwca 1811 r. z inicjatywy Friedricha Ludwiga Jahna odbył się „Dzień gimnastyki” w Hasenheide (blonia Berlina). Zob. *Kronika sportu...*, s. 112.

30 Każda z nich dzieliła się na konkurencje sportowe; gimnastykę artystyczną uprawiają tylko dziewczęta i kobiety i jako sport rozwinęła się po II wojnie światowej. Zob. *Gimnastyka*, *Mała Encyklopedia Sportu A – K...*, s. 176; *Gimnastyka artystyczna*, tamże, s. 176-178.

Najważniejszym polskim towarzystwem sportowym działającym w zakresie gimnastyki było Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Zdrowie”. W ogóle, to³¹:

„Z inicjatywy [...] Reszczyńskiego Juliana, a także Józefa Michalskiego, Arnolda Kuske, Jana Zakrzewskiego i Stefana Libiszowskiego powstaje w roku 1905 pierwsze w mieście Towarzystwo gimnastyczne <<Sokół>>. Towarzystwo to cieszyło się nadzwyczajnym poparciem i sympatią miejscowego ogółu. Jednak w roku 1906 zostało ono przez władze rosyjskie zamknięte. Od chwili tej aż do roku 1916 miasto nie posiadało żadnego towarzystwa gimnastyczno-sportowego. Dopiero w sierpniu 1916 roku powstaje Towarzystwo gimnastyczno-sportowe <<Zdrowie>>, a w roku 1920 zostaje ono przemianowane na Towarzystwo gimnastyczne <<Sokół>>”.

Zanim nastąpiła zmiana nazwy, przeprowadzono proces legalizacji, który rozpoczął się 14 maja 1919 r., gdy przed zduńskowolskim notariuszem Kazimierzem Rokossowskim (w kancelarii przy ul. Belwederskiej 509, ob. Złotnickiego), stawili się Tadeusz Rutkowski, Reinhold Konrad i Edward Stradowski, którzy oświadczyli, że zawiązało się Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Zdrowie” w Zduńskiej Woli i: „[...] własnoręcznie w mojej obecności drugostronne zawiadomienia podpisały [...]”. To „zawiadomienie”, czyli podanie członków założycieli, zostało przekazane za pośrednictwem Komisarza Rządowego na Powiat Sieradzki do MSW wraz z dwoma statutami i opłatą w wysokości 10 marek polskich (mkp)³². W dniu 4 maja 1920 r. MSW odesłało pismo informujące o zgodzie na legalizację Towarzystwa do Urzędu Wojewódzkiego, natomiast 22 maja 1920 r. ze strony tegoż organu wydano decyzję, że: „Zatwierdzam niniejszy statut Towarz. Gimnastyczno-Sportowego <<Zdrowie>> w Zduńskiej Woli pow. Sieradzkiego”³³. Trafiła ona do starostwa z adnotacją, że jeden statut należało odesłać organizacji, a drugi zachować w starostwie. Dodatkowo założyciele musieli wpłacić opłatę stemplową w wysokości 4 mkp od statutu i po 1 mkp od załącznika. I rzeczywiście starostwo 3 lipca przesłało do Łodzi: „[...] znaczek stemplowy wartości 4 Mk. do podania założycieli [...]”³⁴. Tym samym zakończył się proces rejestracji.

„Sokół” był jednym z największym, o ile nie największym, stowarzyszeniem sportowym w tym mieście, gdyż w 1925 r.: „[...] liczy 240 członków, a praca jego nad rozwojem sprawności fizycznej nowych pokoleń posuwa się w szybkim tempie. Na czele obecnego zarządu stoi Jan Szaniawski. Naczelnikiem gniazda jest Jan Konrad, a jego zastępcami Józef Skorupa i Henryk Kalinowski”³⁵.

31 F. Zientera, *Stosunki kulturalno-oświatowe...*, s. 59.

32 Opłata była ponoszona za publikację informacji o zarejestrowaniu organizacji w stosownym dzienniku urzędowym. Pismo do komisarza trafiło 17 maja, a dopiero 13 października do MSW. Zob. APŁ, UWŁ, sygn. 2281, bp., Pismo członków założycieli do MSW z maja 1919 r.

33 Tamże, Karta legalizacyjna.

34 Tamże, Pismo starosty sieradzkiego (dalej: StS) do Prezydium UWŁ z 3 sierpnia 1920 r.

35 F. Zientera, *Stosunki kulturalno-oświatowe...*, s. 59.

Podobnie jak „Zdrowie”, rodowód z okresu I wojny światowej, miało aktywnie działające w międzywojniu ŻSGS (1916)³⁶. W 1922 r. podjęto pierwszą bezskuteczną próbę legalizacji działalności³⁷, a na negatywną opinię wpłynął fakt, że stowarzyszenie³⁸:

„[...] ogranicza się w myśl statutu na zewnątrz do działalności sportowej, pod pozorem jednak tej działalności legalnej, członkowie Żyd. Zw. Gimn. Sport., których większość jest zwoleńnikami skrajnie lewicowych ugrupowań, uprawiają też nielegalną działalność polityczną. Np. w październiku r.b. w ciągu miesiąca odbyły się tylko 2 popisy sportowe /piłka nożna i ćwiczenia gimn./ na boisku, natomiast odbyło się kilkanaście zebrań w lokalu zamkniętym. Członkowie Żyd. Zw. Gimn. Sport. Jakub Szor, S. Jankielewicz, Sz. Rappaport i M. Liwerant podczas akcji przedwyborczej byli aktywnymi działaczami na wiecach, jako mówcy i agitatorzy na rzecz Żyd. Ogólnego Związku Robotniczego <<Bund>>. Rappaport, Wolf, Rozenberg, Silberman, Frankel i Rozenblum są [...] podejrzani o działalność antypaństwową”.

Podobnie w 1923 r. odmówiono legalizacji, a starosta pisał³⁹:

„[...] w działalności [...] wrogiego dla Państwa Polskiego nie zauważono. Jednakowoż biorąc pod uwagę, że przewodniczącym związku jest Jankielewicz, który jest podejrzany o komunizm, wobec czego w danym wypadku można przypuszczać, iż to Stowarzyszenie w przyszłości może działać na niekorzyść Państwa Polskiego”.

Dzięki prowadzonej przez niektórych członków działalności politycznej i w związku z tym roztoczonego nad nimi nadzoru policyjnego wiadomo, że np. w 1925 r. stowarzyszenie⁴⁰:

„[...] przy ul. Ogrodowej istnieje nadal i rozwija swoją działalność, wyrażającą się w urządzaniu popisów gimnastycznych i większych zjazdów pokrewnych sobie stowarzyszeń z różnych miast [...] nieomal codziennie odbywają się tajne zebrania członków pod przewodnictwem byłego prezesa tegoż związku Jankielewicza (znany komunista). Ostatnio na czele Żyd. Tow. Gimnastycznego stoją: 1) Fajntuch Ajzyk, jako prezes, ur. 1903 r., buchalter w fabryce tkackiej Br. Pinczewskich, podejrzany o działalność komunistyczną, obecnie służy w wojsku polskim w Łodzi, na jego zaś miejsce wybrany jest 2) Sad Nison-Abe, ur. 1892 r. [...] zam. przy ul. Łaskiej 16 [...] 3) Szwarzensztajn Jakób, ul. Belwederska, dentysta, jako wiceprezes Stow. Sportowego w końcu roku 1923 przybył do Żd. Woli z Berlina, obecnie nie posiada określonego zajęcia

36 Tamże, s. 59; J. Kozłowski, *Opowieści...*, s. 207.

37 APŁ, UWŁ, sygn. 2289, k. 7, Pismo StS do Wydziału Prezydyjnego (dalej: WP) UWŁ z 10 sierpnia 1922 r.; tamże, k. 16, Pismo WP UWŁ do StS z 29 listopada 1922 r.

38 Tamże, k. 9, Pismo Komendy Policji Państwowej (dalej: PP) w Łodzi do WP UWŁ z 23 listopada 1922 r.

39 Tamże, k. 19, Pismo StS do WP UWŁ z 16 maja 1923 r.

40 Tamże, k. 26-27, Pismo Komisariatu PP do StS z 16 stycznia 1925 r.

[...] 4) Horzec Abram Mordka [...] pełni funkcję sekretarza Stowarzyszenia. 5) Liberman Dawid, z zawodu rymarz, ul. Rynek Nr 27 pełni funkcję kasjera [...] 6) Kuźnicki Pinkus, ul. Piwna, 7) Karo Lajb, ul. Aleja Kościuszki i 8) Monic Fałk ul. Sieradzka. Wymienieni pod poz. 6, 7 i 8 są zwykłymi członkami Zarządu [...].”

Miało ono wówczas 230 członków i: „[...] po przebyciu różnych kolei losu dochodzi w chwili obecnej do zupełnego rozkwitu [...]”⁴¹. Wreszcie udało się zakończyć proces rejestracji 18 sierpnia 1927 r.⁴², gdyż: „[...] działalność tego Stowarzyszenia obecnie nie wzbudza podejrzania co do ukrytych w łonie Stowarzyszenia tendencji antypaństwowych”⁴³. Według statutu celem było⁴⁴:

„[...] wychowanie młodzieży żydowskiej na ludzi zdrowych fizycznie oraz wyrobienie w niej karności i odpowiedzialności za swe czyny, jako też krzewienie wśród tejże znajomości języka polskiego, hebrajskiego, żydowskiego oraz literatury i historii polskiej i żydowskiej [...] Dla tych celów zmierza stowarzyszenie stosując się przytem do obowiązujących przepisów prawnych: a) przez urządzenie wycieczek, ćwiczeń gimnastycznych i sportowych dla młodzieży żydowskiej i zebrani towarzyskich”.

Stowarzyszenie miało siedzibę w Zduńskiej Woli i rozciągało swoją działalność tylko na obszar miasta. Członkami mogli być tylko pełnoletni Żydzi, którzy zostali przyjęci przez zarząd i musieli opłacać składkę miesięczną w wysokości 1 zł; dzielili się na zwyczajnych i honorowych. Władzami były: walne zgromadzenie (zwyczajne i nadzwyczajne), zarząd (przewodniczący, sekretarz, kasjer i trzech członków), komisja rewizyjna (przewodniczący i dwóch członków) i sąd polubowny (dwóch członków i dwóch zastępców); przy czym te trzy ostatnie organy wybierane były przez walne zgromadzenie. W razie likwidacji stowarzyszenia, to walne zgromadzenie wybierało co najmniej trzyosobową komisję likwidacyjną i określało sposób likwidacji majątku⁴⁵.

41 F. Zientera, *Stosunki kulturalno-oświatowe...*, s. 59.

42 Zarejestrowane stowarzyszenia i związki, DUWŁ 19 grudnia 1927, nr 25, s. 294.

43 APŁ, UWŁ, sygn. 2289, k. 41, Pismo StS do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: WBP) UWŁ z 20 maja 1927 r.

44 Tamże, k. 49, Statut. Jest to wersja bez poprawek, a drobne zmiany, które miały być wprowadzone są zawarte w piśmie: tamże, k. 44-45, Pismo WBP UWŁ do StS z 18 czerwca 1927 r. Prowadzono działalność pozasportową, m.in. opiekę społeczną dla członków. Zob. szerzej J. Kozłowski, *Opowieści...*, s. 186.

45 Tamże, k. 49-51, Statut. W zachowanej wersji są także członkowie założyciele, których uprawnienia niczym nie różniły się od członków zwyczajnych, toteż władze wojewódzkie wnioskowały, by tę kategorię odrzucić.

Tab. 4. Zarządy ŻSGS w Zduńskiej Woli w latach 30. XX w.

Funkcja	? – 15 XI 1934	3 XI 1934 – 3 XI 1935	13 IV 1935 – 13 IV 1937	? – 31 X 1938
Prezes	Henryk Piekielny	Henryk Piekielny	Henryk Piekielny	Henryk Piekielny
Wiceprezes	Wolf Szpajer	Ajzyk Fajntuch	Ajzyk Fajntuch	Ajzyk Fajntuch, Noe Rozenman
Skarbnik	Noe Rozenman	Wolf Szpajer	Chaim Walfisz	Chaim Walfisz
Sekretarz	Judel Klajn	Judel Klajn	Judel Klajn	Judel Klajn
Członkowie	Symche Sztarc	Noe Rozenman	Szymon Lieberman	Dawid Cymbel
	Mordka Witkowski	Chil Rozencwajg	Wolf Szpajer	Szymon Lieberman
	Szymon Lieberman	Mojżesz Fuks	Dawid Cymbel	x

Źródło: APL, UWŁ, sygn. 2289, k. 1, Kwestionariusz z 30 maja 1938 r.; tamże, k. 2, Kwestionariusz z 1 września 1936 r.; tamże, k. 3, Kwestionariusz z 18 lutego 1935 r.; tamże, k. 4, Kwestionariusz z 5 września 1935 r.; tamże, k. 5, Kwestionariusz z 19 października 1933 r.

Wreszcie trzecim, także liczącym się na gruncie zduńskowolskim towarzystwem gimnastyczno-sportowym było „Makabi”, będące oddziałem ogólnopolskiego towarzystwa o tej samej nazwie. Komitet Organizacyjny w tymczasowej siedzibie przy ul. Rynek 29 u Chila Przedborskiego opracował statut⁴⁶, który został podpisany przez 10 członków założycieli 24 sierpnia 1929 r. przed⁴⁷:

„[...] Adolfem Knothe na mocy polecenia Pana Prezesa Sądu Okręgowego w Kaliszu z dnia 19 sierpnia 1929 roku za Nr. 7978, pełniącym obowiązki Kazimierza Rokossowskiego Notariusza w Zduńskiej-Woli w kancelarii jego w tymże mieście przy ulicy Belwederskiej w domu pod Nr. 509 własnoręcznie w mojej obecności powyższy statut podpisali Chil Przedborski, Icek Ajzner, Wolf Karo, Jakób Fajntuch, Abram-Hersz Noskowicz, Jakób Lemberg, Chajn Blichlau, Szlama-Henoch Lichawski, Aron Salomon i Mendel Wajsman [...]”.

Ponieważ założyciele, zarówno pod względem politycznym jak i moralnym, cieszyli się dobrą opinią, a organizacja nie przejawiała ukrytych tendencji antypaństwowych⁴⁸, to proces legalizacji był szybki i po wprowadzeniu drobnych zmian w statucie zakończył się już 22 października 1929 r.⁴⁹

I tak zgodnie ze statutem, siedzibą i terenem działalności była Zduńska Wola, a należeć do „Makabi” mogły osoby pełnoletnie obojga płci. Członkowie dzielili się na zwyczajnych, honorowych i wspierających (oni płacili składkę 3 zł miesięcznie i nie uprawiali sportu, pozostali po 2 zł). Władzami było ogólne zebranie oraz zarząd (7 osób

46 Tamże, sygn. 2288, k. 17, Podanie o rejestrację Komitetu Założycielskiego z 13 sierpnia 1929 r.

47 Tamże, k. 27, Informacja na statucie z 24 sierpnia 1929 r.

48 Tamże, k. 18, Opinia policyjna z 7 września 1929 r.

49 Tamże, k. 27a, Informacja o rejestracji WBP UWŁ z 22 października 1929 r.

plus 3 zastępców). Powoływano także komisję rewizyjną i w razie potrzeby inne komisje. Wreszcie, jako cel działalności przewidywano racjonalne wychowanie fizyczne młodzieży żydowskiej, a miano tego dokonać przez następujące działania⁵⁰:

„a) urządza gimnastyczno-sportowe ćwiczenia we wszystkich dziedzinach sportu i atletyki, gimnastyka racjonalna, piłka-nożna, lekka i ciężka atletyka, fechtunek, sport łyżwiarski i wioślarski, boks i wszelkie gry sportowe w specjalnych na ten cel utrzymanych lokalach lub na otwartym powietrzu, b) urządza ekskursję, wycieczki i konkursy sportowe, c) utrzymuje czytelnikę ze szczególnym uwzględnieniem utworów traktujących o wychowaniu fizycznym, orkiestrę i chór składający się z członków, d) urządza ogólne zebranie członków lub oddzielnych grup w sprawach związanych z celami Towarzystwa, e) propaguje ustnie i w druku ideę odrodzenia fizycznego”.

Tab. 5. Zarządy „Makabi” w latach 30. XX w.

Funkcja	? – 11 1934	? – 22 X 1938
Prezes	Pinkus Ruźnicki	Benedykt Szmul
Wiceprezes	Eljasz Rawski	Lajzer Rubinsztajn
Skarbnik	Juda Arje Fajerman	Lajzer Rubinsztajn
Sekretarz	Jankiew Brend	Icek Erlich
Członkowie	Iser Ojdlic	Sawel Dębiński
	Hersz Hudes	Mordka Moszkowicz
	Chaim Dawid Moszkowicz	Abram Witkowski
	x	Chaim Lotten

Źródło: APL, UWŁ, sygn. 2288, k. 11, Kwestionariusz z 27 maja 1937 r.; tamże, k. 15, Kwestionariusz z 15 listopada 1933 r.

Pierwsza tymczasowa siedziba mieściła się, jak już zostało to wskazane, w lokalu ul. Rynek 29, natomiast w 1933 r. był to adres ul. Marszałka Piłsudskiego 42 (ob. ul. Łaska)⁵¹, a zaś w 1937 r. już Belwederska 11. Wówczas „Makabi” liczyło 50 członków czynnych i 73 wspierających⁵².

Działalność stowarzyszeń gimnastycznych przejawiała się w różnoraki sposób. I tak np.: „Sokół” organizował popisy gimnastyczne. Wiadomo, że na 29 marca 1936 r. organizacja planowała już trzecią taką imprezę (tak więc prawdopodobnie pierwszy odbył się w 1934 r.). I tak dla druhen miały być to: a) ćwiczenia wolne w obrazach w takt muzyki „Mazur” i b) piramidy; dla druhow: a) ćwiczenia wolne, b) ćwiczenia na drążku, c) ćwiczenia na kółkach, d) ćwiczenia na skrzyni

50 Tamże, k. 24-27, Statut.

51 Tamże, k. 15, Kwestionariusz z 15 listopada 1933 r.

52 Tamże, k. 11, Kwestionariusz z 27 maja 1937 r.

i e) piramidy; dla dorosłych: a) ćwiczenia na skrzyni i piramidy i wreszcie dla junaków: a) przewroty i przerzuty oraz b) piramidy. Planowano także pokazowe walki bokserskie. Całej imprezie miała przygrywać orkiestra Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z Sieradza. Bilety kosztowały od 0,50 zł do 2,50 zł⁵³. Kolejny taki pokaz zaplanowany został na 4 kwietnia 1937 r. z planem: 1) drużyny: a) obraz gimnastyczny, b) ćwiczenia wolne, rytmiczne, ćwiczone na olimpiadzie w Berlinie w 1936 r. przez drużynę polską żeńską; 2) druhowie: a) ćwiczenia wolne (obrazy), b) ćwiczenia na drążku, c) ćwiczenia na kółkach, d) ćwiczenia na skrzyni, e) akrobatyka, f) piramidy; 3) junacy: a) piramidy, b) przewroty i przerzuty, c) zawody bokserskie. Sportowcom i widzom miała przygrywać orkiestra, a bilety kosztowały do 0,30 zł do 1,50 zł⁵⁴.

19 sierpnia 1934 r. ŻSGS zorganizowało w parku miejskim *rewję gimnastyki i sportu*, która objęła gimnastykę, siatkówkę, koszykówkę i lekkoatletykę. I tak w przypadku gimnastyki były to: „[...] ćwiczenia wolne, na drążku, barjerkach i koniu, które wykonały oddziały chłopców i seniorów; szczególnie ćwiczenia na przyrządach wypadły bardzo efektownie”⁵⁵.

Także żydowskie „Makabi” miało w swoich szeregach licznych gimnastyków. Warto wspomnieć, że z okazji 10-lecia istnienia organizacji, zaplanowano na 29 stycznia 1939 r. w sali straży pożarnej uroczystą akademię wraz z popisem gimnastyczno-sportowym. Program przewidywał: przemarsz grup ćwiczących, dalej przemówienia notabli, wreszcie ćwiczenia gimnastyczne w wykonaniu grupy kobiecej, męskiej i młodzieży oraz pokazy walki bokserskiej. Zebrany miała przygrywać orkiestra pod batutą Simona Heliszowskiego, a bilety kosztowały od 0,75 zł do 2,50 zł⁵⁶.

Imprezy gimnastyczne łączone były czasami, jak można było to zauważyć w poprzednich przykładach, z zawodami bokserskimi; boks w postaci różnych walk na pięści znany był w starożytności, acz narodziny współcześnie znanej nam wersji, to Anglia i koniec wieku XVII⁵⁷. Także i Zduńska Wola miała swoich bokserów, którzy z sukcesami zapisali się w historii.

Na wysokim poziomie tę dyscyplinę uprawiano w popularyzującym go „Sokole”, gdzie: „[...] na gruncie naszego miasta, przyjmujemy nowych amatorów boks. Przyjęcia odbywają się w sali <<Sokoła>> przy ulicy Żłotnickiego 36, od godziny 6.30 do 8

53 Biblioteka Narodowa w Warszawie (dalej: BNW), W niedzielę dnia 29 marca b.r. o godz. 19 w sali Straży Pożarnej staraniem i na rzecz Tow. Gimn. „Sokół” w Zduńskiej Woli, obędzie się III Popis Gimnastyczny [...], Zduńska Wola [1936]; [druk ulotny] w tym i następnych obwieszczeniach tytuł został nadany przeze mnie od pierwszych słów ogłoszenia.

54 Tamże, Na żądanie publiczności w niedzielę dnia 4 kwietnia 1937 roku [...], Zduńska Wola [1937]; [druk ulotny].

55 *Rewja gimnastyki i sportu*, „Echo Sieradzkie i Zduńskowolskie” (dalej: ESiZd) 28 sierpnia 1934, nr 238, s. 5.

56 BNW, Z okazji X-cio lecia założenia Z.T.G.S. „Makabi” [...], Zduńska Wola [1939]; [druk ulotny].

57 *Boks, Mała Encyklopedia Sportu A – K...*, s. 90-91.

wieczorem”⁵⁸. W 1934 r. „Sokół” stanął do walki o mistrzostwo powiatu sieradzkiego w boksie z drużyną sieradzkiego „Strzelca”⁵⁹, acz wynik nie jest znany.

W środowisku żydowskim boksem zajmowało się ŻTGS. Te 8 lutego 1936 r. planowało urządzić w sali straży ogniowej międzyklubowe zawody bokserskie oraz pokazy gimnastyczne. I tak organizowano cztery walki bokserskie, w których miało zmierzyć się dwóch zduńskowolan: w wadze koguciej Gotfryd (Hakoah Łódź) z Tomaszewskim („Strzelec”) i w wadze lekkiej Zieliński („Strzelec”) z Mosmanem (Bar-Kochba Łódź). W przypadku gimnastyki była to: „Gimnastyka szwedzka: nowoczesne ćwiczenia grupowe juniorów i seniorów i na przyrządach: drążek, barjerki, koń, skoki i salta z trampoliny. Ćwiczeniami kieruje znany instruktor łódzkiej <<Bar-Kochy>> P. LEWI”⁶⁰.

Na dzień 1 stycznia 1938 r. w Polsce zarejestrowanych było 1 001 549 szt. rowerów, a rok później już 1 336 119 szt., w tym w województwie łódzkim było to 82 593 szt.⁶¹. Stawał się więc on coraz bardziej popularnym środkiem służącym do przemieszczania się (do pracy, kościoła, szkoły itd.), ale także niemal od samego początku, gdy trafił w ręce ludzi, służył celom podróżniczym i wyścigowym. W 1886 r. powstała na ziemiach polskich pierwsza organizacja kolarska – Warszawskie Towarzystwo Cyklistów, a w 1891 r. rozegrano pierwsze Mistrzostwa Jazdy Królestwa Polskiego na długości 100 wiorst (106,7 km)⁶². Kolarstwo jako dyscyplina sportowa wciąż się rozwija i powstają nowe konkurencje, ale jeśli chodzi o Zduńską Wolę i okres międzywojenny to było to tylko i wyłącznie kolarstwo szosowe, a ścigano się na różnych trasach i odległościach. Organizowano także wycieczki rowerowe⁶³. Warto zaznaczyć, że w międzywojniu rower podlegał rejestracji, miał też tablicę rejestracyjną, a to wiązało się z kosztami, że: „Może nasze władze powiatowe poddadzą rewizji stanowisko co do wysokości opłat za jazdę rowerem i zechcą uznać używanie roweru jako środek lokomocji nie za luksus, lecz konieczną codzienną nieraz potrzebę, ułatwiającą przeciętnemu śmiertelnikowi załatwiania spraw bieżących”⁶⁴.

W latach 20. w Zduńskiej Woli działało Towarzystwo „Pochodnia”, które miało sekcję kolarską, a jej założycielami był Józef Choiński, Ignacy Fraszczak, Antoni Fogiel, Józef Kowalski i Piotr Tomski. Kolarstwo uprawiali także członkowie „Lutni”, gdzie

58 *Komunikat Tow. Gimn. „Sokół”*, ESiZd 22 stycznia 1934, [nr 18], s. 5.

59 *Zawody bokserskie*, ESiZd 22 stycznia 1934, [nr 18], s. 5.

60 Po zawodach planowano raut w lokalu przy ul. Królewskiej 11. Zob. BNW, W sobotę dn. 8 lutego 1936 r. o godz. 8 wiecz. urządzamy w Sali Straży Ogniowej Międzyklubowe Zawody Bokserskie [...], Zduńska Wola [1936]; [druk ulotny].

61 *Mały Rocznik Statystyczny 1939...*, s. 199.

62 *Kolarstwo, Mała Encyklopedia Sportu A – K...*, s. 288; *Kronika sportu...*, s. 157.

63 Lista zduńskowolskich kolarzy wraz z przynależnością klubową. Zob. J. Kozłowski, *Bicyklem...*, s. 18-19.

64 *Wygórowane opłaty*, ESiZd 5 maja 1934, [nr 119], s. 5.

także istniała sekcja kolarska, do której na początku swojej drogi kolarskiej należał Piotr Kopka – odnoszący znaczne sukcesy jako trener kolarstwa po II wojnie światowej⁶⁵.

Zdecydowanie więcej wiadomo o działalności innego stowarzyszenia cyklistów. 13 lutego 1930 r. do starostwa sieradzkiego, pełniącego tu rolę pośrednika do WBP UWŁ, wpłynęło podanie pięciu osób o rejestrację klubu kolarskiego pod nazwą: Zduńsko-Wolski Klub Kolarski. Następnie starostwo zwróciło się o opinię o członkach-założycielach do Komisariatu Policji w Zduńskiej Woli i te wydało takową – pozytywną⁶⁶. Wobec tego 4 marca 1930 r. przed notariuszem K. Rokossowskim (kancelaria przy ul. Belwederska 11 w Zduńskiej Woli) członkowie-założyciele podpisali statut Zduńsko-Wolskiego Klubu Kolarskiego⁶⁷. Został on następnie przekazany do starostwa, a te odesłało wszystkie dokumenty do WBP UWŁ z opinią: „[...] założyciele Klubu cieszą się opinią dobrą, z tego powodu nie zachodzą przeszkody zatwierdzenia statutu wymienionego Stowarzyszenia”⁶⁸. Kilka dni później przyszła odpowiedź, aby dokonać niewielkich uzupełnień w statucie⁶⁹. Poprawiony tekst został odesłany do Łodzi i wkrótce nadeszła odpowiedź o konieczności opłacenia opłaty stempłowej w wysokości 1,50 zł przez założycieli, co oznaczało zgodę na legalizację działalności⁷⁰. Wreszcie decyzją naczelnika WBP UWŁ klub został wciągnięty do rejestru stowarzyszeń i związków pod poz. 2383 w dniu 6 maja 1930 r., jednocześnie w jednoznacznej decyzji wskazano dokładne uzupełnienia, które należało umieścić w statucie⁷¹.

Założycielami organizacji byli: prezes Alojzy Marczak (zam. Łaska 4), wiceprezes Jan Królikowski (ul. Dobra 7), skarbnik Antoni Fogiel (ul. Paprocka 112), gospodarz Jan Szubert (ul. Stęszycka 45) i kapitan Maciej Bednarek (wieś Zduny) – siedziba mieściła się na Alei Kościuszki 5 (gospoda tkacka)⁷². Ta potem uległa zmianie bowiem co najmniej od 1933 r. znajdowała się przy Alei Kościuszki 3⁷³. W 1935 r. przy Belwederskiej 6⁷⁴, a w kolejnym już do wybuchu wojny pod adresem Marszałka J. Piłsudskiego 42⁷⁵.

65 J. Kozłowski, *Bicyklem...*, s. 12-14. W jubileuszowym wydawnictwie na 100-lecie nadania praw miejskich, jest fotografia 12 rowerzystów należących do „Klubu cyklistów”. Zob. F. Zientera, *Stosunki kulturalno-oświatowe...*, s. 58.

66 APŁ, UWŁ, sygn. 2285, bp., Podanie członków-założycieli wraz z opinią policyjną.

67 Tamże, bp., Statut.

68 Tamże, bp., Pismo StS do WBP UWŁ z 12 marca 1930 r.

69 Tamże, bp., Pismo StS do WBP UWŁ z 12 marca 1930 r. i odpowiedź zwrotna z 17 marca 1930 r.

70 Tamże, bp., Pismo StS do WBP UWŁ z 15 kwietnia 1930 r. i odpowiedź zwrotna z 24 kwietnia 1930 r.

71 Tamże, bp., Decyzja Naczelnika WBP UWŁ z 6 maja 1930 r. Zob. także *Wykaz stowarzyszeń i związków*, ŁDW 1 września 1930, nr 17, s. 476.

72 APŁ, UWŁ, sygn. 2285, bp., Opinia policyjna z 1 marca 1930 r.

73 Tamże, bp., Kwestionariusz z 17 października 1933 r.

74 Tamże, bp., Kwestionariusz z 16 lutego 1935 r.

75 Tamże, bp., Kwestionariusz z 27 marca 1936 r.

Tab. 6. Władze i liczebność Zduńsko-Wolskiego Klubu Sportowego w latach 1933–1939

Funkcja	? – II 1934	? – 31 I 1935	? – 10 II 1936	? – 7 III 1937	na 1937*	? – 1 II 1938 **	? – 1 II 1939
Prezes	Czesław Pietrzykowski	Czesław Pietrzykowski	Czesław Pietrzykowski	Edward Biederman	Jan Królikowski	Teodor Basiński	Teodor Basiński
Wiceprezes	Alojzy Marczak	Jan Królikowski	Jan Królikowski	Antoni Fogiel	Czesław Pietrzykowski	Edmund Wahl	Edmund Wahl
Skarbnik	Franciszek Skupiński	Jan Białecki	Józef Białecki Jan Łukasik	Józef Pialecki	Józef Kowalski	Zenon Kędzia	Zenon Kędzia
Sekretarz	Ludomir Wróblewski	Jerzy Bogusławski	Edward Biederman Józef Palma	Teodor Pelc	Kazimierz Szwedziński	Kazimierz Szwedziński	Kazimierz Szwedziński
Członkowie	Jan Królikowski Edmund Białecki Edmund Michel	Antoni Fogiel Władysław Jaworski Teodor Pele Jan Dąbrowski	Władysław Jaworski Oskar Kreczmer Antoni Fogiel Józef Choiński	Jan Królikowski Józef Choiński	Jan Łukasik Piotr Kopka	Władysław Jaworski Jan Łukasik	Władysław Jaworski Antoni Fogiel Jan Łukasik

* Informacja z 3 maja i na 1937 r.; ** informacja z 29 września 1937 r.

Źródło: APL, UWŁ, sygn. 2285, bp., Kwestionariusze z 17 października 1933 r., 16 maja 1935 r., 27 marca 1936 r., 3 maja 1937 r., 29 września 1937 r. i 11 maja r.

Zgodnie ze statutem, obszar działalności stanowiła Zduńska Wola i okolice, a członkiem mogła być każda pełnoletnia osoba (powyżej 21 lat) bez różnicy płci, wyznania rzymskokatolickiego i nieposzlakowanego charakteru. W pracach klubu mogły brać udział osoby powyżej 16 roku życia, ale bez praw i obowiązków członków. Tych dzielono na czynnych i popierających i aby nim zostać, to należało zgłosić swój akces na piśmie z poparciem dwóch członków czynnych. Obowiązkiem każdego było branie udziału w pracach klubu oraz opłacanie składek w wysokości: wpisowe 1 zł i w tej samej kwocie miesięcznej. Wykluczenie następowało w przypadku, gdy osoba zalegała z opłatą składki mimo upomnień zarządu powyżej 3 miesięcy lub działała rozmyślnie na szkodę klubu. Organizacja miała własne władze: walne zgromadzenie członków i wybierany przez nie zarząd składający się z 6 osób i 2 zastępców, przy czym prezesa wybierali wszyscy członkowie, a na pierwszym posiedzeniu zarządu we własnym gronie wybierano spośród siebie: zastępcę prezesa, sekretarza, skarbnika, gospodarza i kapitana kolarzy. Funkcjonowała także 3 osobowa komisja rewizyjna wybierana przez walne zgromadzenie członków. Natomiast likwidacja organizacji mogła nastąpić decyzją 4/5 głosów przy udziale 3/4 ogólnej liczby członków. Wreszcie na koniec omawiania statutu należy przedstawić cele klubu, czyli⁷⁶:

76 Tamże, bp., Statut.

„a/ urządzanie wspólnych wycieczek dla członków, b/ wyścigów kolarskich, c/ zabaw, koncertów i przedstawień amatorskich, d/ założenie biblioteki oraz czytelnicy pism sportowych i oświatowych, e/ okazywanie pomocy w miarę możliwości organizacjom zawodowym i społecznym, legalnie istniejącym i apolitycznym”.

Klub liczył kilkudziesięciu członków, i tak wiadomo, że na 3 maja 1937 było 40 członków czynnych; 29 września 1937 r. – 35 czynnych i na 11 maja 1938 r. 23 czynnych i 10 wspierających⁷⁷.

Pierwsze otwarcie sezonu kolarskiego, po rejestracji, nastąpiło 11 maja 1930 r. w obecności 45 cyklistów⁷⁸, a niedługo potem, bo 6 lipca klub zorganizował własne zawody, acz tu wiadomo tylko tyle, że w wyścigu na 20 km wygrał sieradzanin Marian Skrzypiński⁷⁹. Wkrótce zduńskowolanie z inicjatywy kolegów z Sieradza mieli wziąć udział w wycieczce do Krakowa. Wyjazd był zaplanowany na godz. o 3¹⁵ 15 sierpnia 1930 r. w kierunku Sieradza i dalej na południe; Kraków miano zwiedzać 16 i 17 sierpnia i powrót był przewidziany na następny dzień⁸⁰. Ostatecznie impreza opóźniła się, a: „[...] wycieczce miały towarzyszyć kluby sąsiednie jak Zd. Wola i Wieluń lecz nie dotrzymały swego przyrzeczenia poczem w dniu wycieczki zrezygnowały [...]”⁸¹.

Wielokrotnie kolarze tegoż klubu brali udział w wyścigu sztafetowym Łódź – Kalisz – Łódź (228 km). Pierwszy raz odbył się on w 1930 r. i w 1932 r. po trzecim biegu najlepszy zespół w trzech leci miał otrzymać puchar przechodni ufundowany przez Łódzkie Towarzystwo Kolarskie. W pierwszym biegu wzięło udział aż 10 drużyn, a w ostatnim tylko 4 (drużyny liczyły po 8 zawodników). Zduńskowolscy kolarze uzyskali wynik 8:26 h (2 miejsce), a łącznie dla trzech lat 24:58:18:2 h co dało im w klasyfikacji trzecie miejsce, a wygrała Sekcja Kolarska Zjednoczenia Polskiej Młodzieży Pracującej „Orle” z Pabianic (24:46:16:2 h). I tak⁸²:

„Powyższy wyścig, rozgrywany przez 3 lata, mający na celu stwierdzenie szybkości jazdy rozstawnej-sztafetowej, oraz umiejętności i karność drużyn kolarskich był ciężką próbą dla stowarzyszonych kolarzy [...] Zainteresowanie biegiem duże. Szczególnie na prowincji – Kaliszu, Pabianicach, Zduńskiej Woli i Sieradzu, gdzie przejeżdżający kolarze byli entuzjastycznie przyjmowani przez liczne zebraną publiczność”.

77 Tamże, bp., Kwestionariusze z 3 maja 1937 r., 29 września 1937 r. i 11 maja 1938 r.

78 Liczba pochodzi z oficjalnej fotografii. Zob. J. Kozłowski, *Bicyklem...*, s. [2].

79 *Wycieczyn kolarzy Tow. Gimn. „Sokół” w Sieradzu*, ZS 25 grudnia 1930, nr 51-52, s. 3.

80 *Z życia kolarzy*, ZS 3 sierpnia 1930, nr 31, s. 4.

81 *Z „Sokoła”*, ZS wrzesień 1930, nr 35-36, s. 2.

82 *Wyścig Łódź – Kalisz – Łódź*, ES 19 sierpnia 1932, nr [226], s. 5. Wyścigi te rozgrywano także w późniejszych latach. Zob. J. Kozłowski, *Bicyklem...*, s. 9-10.

Wiadomo także, że kolarze i sympatycy corocznie spotykali się na tradycyjnym opłatk⁸³ oraz organizowana była: „[...] wielka Zabawa Karnawałowa. Komitet przygotowuje wiele atrakcyj, zapewniając gości o miłym i beztrudnym spędzeniu nocy”⁸⁴.

Zduńskowolscy kolarze (z różnych klubów) często brali udział w wydarzeniach organizowanych przez ich sieradzkich kolegów. I tak np. w lipcu 1931 r. cykliści z Sieradza zorganizowali dwa wyścigi. Pierwszy trasą Sieradz – Wieluń – Sieradz w którym startowało na 14 zawodników 4 z klubu zduńskowolskiego i wygrał go reprezentant tegoż (Maciej?) Bednarek z czasem 3:09:10 h, piąty był Stanisław Markiewicz 3:21:26 h, a siódmy był W. (Władysław?) Bednarek 3:30 h; natomiast w pierwszej siódemce był zawodnik „Postępu” Hennig, który z czasem 3:12:10 h zajął trzecie miejsce. Drugi wyścig z 10 zawodnikami odbył się na trasie Sieradz – Zduńska Wola – Sieradz (25 km) i wiadomo tylko, że 2 miejsce zajął W. Englel 46:20 min⁸⁵. Inny taki wyścig odbył się 26 sierpnia 1934 r., z inicjatywy sieradzkiego „Sokoła”, na trasie Sieradz – Rossoszyca – Warta – Sieradz (2 okrążenia – razem 98 km). Wygrał zawodnik zduńskowolskiego „Sokoła” Alfred Konczak w czasie 3:10:10, a trzeci był Władysław Bednarek z „Strzelca”, czwarty Stanisław Bednarek („Strzelec”), piąty Alfred Laufer („Postęp”), siódmy – Leopold Ręta („Strzelec”), dziewiąty Henryk Pilc („Sokół”), 10 – Richard Knopi („Postęp”) i 12 – Władysław Łągiewczyk („Sokół”)⁸⁶.

Wyścigi kolarskie organizował także „Strzelec”. W 1934 r. takowe planowano i częściowo przeprowadzono 5 sierpnia. Zbiórka miała nastąpić już o 6³⁰, od 7⁰⁰ planowano badania lekarskie zawodników i o 7³⁰ miał nastąpić wymarsz wraz z orkiestrą do lasu Piaski. Trasa biegu prowadziła: *Piaski – Strońsko – Pstrokonie – Zapolice – Zd. Wola – Woźniki*. Trasę tę okrążano 5 razy, co dawało 160 km i na to przewidywano maksymalnie 6 i pół godziny. Drugi bieg dla kolarzy niezrzeszonych miał się odbyć tylko na 1 okrążenie (32 km). Do startu stanęło 30 zawodników z Zduńskiej Woli, Sieradza, Łodzi, Kalisza, Pabianic i Kolumny. Wyścig ukończyło 17 zawodników, a wygrał St. Bednarek (zduńskowolski „Strzelec”). Ze względu na złą pogodę, nie rozegrano drugiego wyścigu, jak też rozdanie nagród przełożono na kolejną niedzielę⁸⁷. Wtedy rozegrano dwa biegi: pierwszy na 64 km dla zawodników zrzeszonych (15 zawodników) – wy-

83 *Z Zduńsko-Wolskiego Klubu Kolarskiego*, ESiZd 6 stycznia 1934, [nr 3], s. 5. W 1934 r. opłatek miał miejsce 14 stycznia. Obecny był ks. Jan Mado. Spotkanie przebiegło: „[...] miło i wesoło, zaś na zakończenie odbywała się wspólna fotografia”. Zob. *Ze Zduńskowolskiego Klubu Kolarskiego*, ESiZd 27 stycznia 1934, [nr 23], s. 5.

84 *Z życia towarzyskiego*, ESiZd 21 stycznia 1934, [nr 17], s. 5. Zabawa ta odbyła się 27 stycznia: „Orkiestra pod kierownictwem znanego pianisty p. Bera. Zabawa udała się znakomicie, ponieważ na jej program składało się kilkanaście miłych niespodzianek dla gości m. innymi: wybór królowej balu, którą została p. M. Hrabelska, korylion, nagrody w postaci pięknych bombonierek i t. p.”. Zob. *Z życia Klubu Kolarskiego w Zduńskiej Woli*, ESiZd 5 lutego 1934, [nr 32], s. 5.

85 *Echa międzyklubowego biegu kolarskiego*, „Echo Sieradzkie” (dalej: ES) 11 lipca 1931, nr 185, s. 5.

86 *Konczak Alfred. Zwycięzca biegu kolarskiego o puchar przechodni*, ESiZd 31 sierpnia 1934, nr 241, s. 5.

87 *Zawody kolarskie*, ESiZd 5 sierpnia 1934, nr 215, s. 5; *Wyniki zawodów kolarskich*, ESiZd 9 sierpnia 1934, nr 219, s. 5.

grał Jan Pawłowski KPW Skalmierzyce, a najlepszy zduńskowolanin Adolf Mewald zajął 3 miejsce i drugi dla niezrzeszonych (13 zawodników) na 32 km i pierwsze miejsce zajął Gustaw Konwiszer i drugie – Marian Woźniak (obaj z Zduńskiej Woli)⁸⁸.

Omawiając dzieje stowarzyszeń sportowych, należy wspomnieć o organizacji TUR, będącej przybudówką Polskiej Partii Socjalistycznej, która powstała w styczniu 1923 r. z inicjatywy Ignacego Daszyńskiego, a mającą na celu szerzenie oświaty oraz rozwijanie zainteresowań kulturalnych wśród robotników. W swojej szerokiej działalności zajmowano się działalnością sportową. Także w Zduńskiej Woli działał oddział TUR-u, czyli podstawowej jednostki organizacyjnej⁸⁹ i w nim funkcjonowała sekcja kolarska.

Wiadomo, że organizowała ona zabawy leśne. Taką planowano na 14 czerwca 1936 r. (w razie złej pogody tydzień później) w lesie „Na Piaskach”, gdzie „wielka zabawa leśna”, miała być połączona z 2 biegami kolarskimi: 1) na 100 km (planowany start był przy lesie na Piaskach, dalej wyścig miał biec poprzez Zapolice, Widawę, Łask, Szadek, Rossoszyce, Mękę, Woźniki, Strońsko, Zapolice i zakończyć się przy lesie na Piaskach); 2) na 32 km (start na szosie przy lesie na Piaskach, dalej poprzez Zduńską Wolę, Czechy, Woźniki, Strońsko, Zapolice i meta w miejscu startu). Wejście na zabawę kosztowało 0,20 zł, a uczestnikom miał przygrywać zespół jazz-bandowy oraz zapewniony miał być bufet⁹⁰. Podobną zabawę planowano na 10 lipca 1938 r. (w razie złej pogody tydzień później) także w lesie na „Piaskach”. Tu planowano trzy biegi: 1) bieg o puchar na 65 km (trasa las Piaski, Szadek, Rossoszyca, Męka, las Piaski), 2) bieg cywilny na 32 km (las Piaski, Męka, las Piaski) i 3) bieg wolny na rowerach (start i meta w lesie Piaski). Wejście na zabawę kosztowało 0,25 zł, a na miejscu czas miała uprzyjemniać orkiestra oraz „bufet tani i obficie zaopatrzony”⁹¹.

W latach 30. organizowano zawody kolarskie o mistrzostwo i puchar miasta. W 1933 r. do rywalizacji stanęło 24 zawodników reprezentujących klub zduńskowski oraz sekcje kolarskie „Postępu”, „Sokoła” i „Strzelca”. Ponieważ w poprzednich dwóch biegach wygrali reprezentanci Zduńskowskiego Klubu Kolarskiego, to zawody wzbudziły duże zainteresowanie przyciągając około 2000 widzów, gdyż trzecie zwycięstwo dałoby puchar na własność klubowi. Trasa biegła: Trzy Korony – Woźniki – Widawa – Łask – Szadek – Woźniki – Zduńska Wola (100 km). Wygrał Marian Bednarek („Strzelec”) z czasem 3:54:03 h, który był: „[...] witany owacyjnie przez licznie zgromadzone tłumy na mecie”⁹².

88 *Ze sportu*, ESiZd 15 sierpnia 1934, nr 225, s. 5.

89 J. Żarnowski, *Polski ruch robotniczy w latach 1920–1923*, [w:] *Historia polskiego ruchu robotniczego 1918–1939*, pod red. A. Czubińskiego, Warszawa 1988, s. 189; S. Mauersberg, *Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, Encyklopedia historii...*, Warszawa 1999, s. 462.

90 BNW, W niedzielę 14 czerwca 1936 r. w lesie „Na Piaskach” odbędzie się wielka zabawa leśna połączona z 2-ma biegami kolarskimi [...], Zduńska Wola [1936]; [druk ulotny].

91 Tamże, W niedzielę dn. 10 lipca 1938 r. w lesie na „Piaskach” odbędzie się zabawa leśna połączona z biegiem kolarskim o puchar [...], Zduńska Wola [1938]; [druk ulotny].

92 *Puchar miasta zdobywa Sekcja Kolarska Związku Strzeleckiego*, ES 14 września 1933, [nr 252], s. 5.

Na marginesie tych rozważań warto przypomnieć, że zduńskowolscy kibice mieli możliwość podziwiania zawodników międzynarodowego wyścigu kolarskiego Berlin – Warszawa 25 sierpnia 1934 r., gdy⁹³:

„[...] o godz. 3.40 popoł. kiedy – to przejeżdżający zawodnicy [...] wzbudzili olbrzymie zainteresowanie mieszkańców naszego miasta i okolicy. Wzdłuż ul. Sieradzkiej i Piłsudskiego po obydwóch stronach zgromadziło się kilka tysięcy ciekawych i żądnych emocji. W pierwszej piątce prowadziło 3 Polaków witanych entuzjastycznie przez zebraną ludność, za Polakami jechało dwu Niemców, a piętnaście minut później nadjechała reszta zawodników również oklaskiwana jak pierwsza”.

Miejscowym adeptom sportu nieobcy był tenis, którego pierwsze publiczne zawody na ziemiach polskich odbyły się w 1898 r. w Warszawie, którego zasady gry zostały sformułowane w 1877 r. w Wielkiej Brytanii i wówczas rozegrano pierwszy turniej Wimbledon⁹⁴. Wiadomo tylko tyle, że funkcjonowała w latach 20. sekcja tenisa w Polskim Towarzystwo Muzyczno-Dramatycznym „Lutnia”⁹⁵, a: „W latach 30. odbijano piłkę packą drewnianą w Parku Miejskim”⁹⁶.

Na terenie Zduńskiej Woli byli także amatorzy uprawiania tenisa stołowego. Ten powstał w poł. XIX w. w Wielkiej Brytanii sport, wywodził się z tenisa ziemnego i do 1926 r. znany był powszechnie pod nazwą ping-ponga. W Polsce w 1931 r. powstał Polski Związek Tenisa Stołowego, a w 1932 r. rozegrano pierwsze drużynowe mistrzostwa Polski⁹⁷.

Wiadomo, że tenisem zainteresowali się sportowcy skupieni w ŻTGŚ, którzy w lutym 1931 r. rozegrali zawody z drużyną Hakoah Łódź (drużyna żydowska), które przegrali 9:1, a: „Po zawodach gracze Hakoahu rozegrali szereg partyj pokazowych, przyczem nieznana dotychczas w Zduńskiej Woli gra podwójna panów wzbudziła wielkie zainteresowanie. Impreza ta przyczyniła się wielce do spolaryzowania ping-pongu w Zduńskiej Woli. Obecnych 300 osób”⁹⁸.

11 marca 1934 r. odbyły się finałowe zawody o mistrzostwo Zduńskiej Woli w tenisie stołowym. Wygrał M. Michałowicz (ŻSGS), wicemistrzem został Urbach (ŻSGS), III miejsce Artur („Sokół”), IV miejsce Rogowy (ŻSGS) i V miejsce Wirski („Sokół”), a „Zawody stały na wysokim poziomie i dostarczyły widzom wiele emocji”⁹⁹.

93 *Wyścig Berlin – Warszawa*, ESiZd 30 sierpnia 1934, nr 240, s. 5.

94 Pierwowzorem tenisa była średniowieczna gra jeu de paume (gra dłonią). Szczyt popularności przypada na wiek XVI, potem zanika i odradza się w XVIII w. w formie field tennis i lawn tennis. Zob. *Tenis ziemny*, *Mała Encyklopedia Sportu L – Ż...*, s. 545, 550-551.

95 F. Zientera, *Stosunki kulturalno-oświatowe...*, s. 59; J. Kozłowski, *Opowieści...*, s. 218.

96 Rozwój tenisa nastąpił po II wojnie światowej. Zob. J. Kozłowski, *Opowieści...*, s. 218.

97 *Tenis stołowy*, *Mała Encyklopedia Sportu L – Ż...*, s. 552.

98 *Zwycięstwo łódzian w Zduńskiej Woli*, ES 10 lutego 1931, [nr 39], s. 5.

99 *M. Michałowicz – mistrzem Zd.-Woli w tenisie stołowym*, ESiZd 17 marca 1934, [nr 72], s. 5.

Główną dyscypliną olimpijską oraz podstawą nowoczesnego wychowania fizycznego i treningu w innych dyscyplinach sportu była i jest lekkoatletyka, zwana królową sportu, obejmująca szereg konkurencji i ćwiczeń opartych na naturalnych formach ruchu, jak chód, bieg, skok i rzut¹⁰⁰. Ta starożytna, w pełnym tego słowa znaczeniu, dyscyplina sportowa, gdyż na pierwszych znanych igrzyskach w 776 r. p.n.e. rozegrano bieg na jeden stadion¹⁰¹, była oczywiście uprawiana w Zduńskiej Woli, gdzie nie brakowało osób, które ją trenowały i nawet rozgrywano zawody sportowe ad hoc¹⁰²:

„Urządzamy z kolegami <<wyścigi>> biegi na <<Sieradzkich Łąkach>>. Były też trasy wokół dużego stawu w Parku Miejskim, a także ulicami Kościelną, Mickiewicza przez łąki Sieradzkie, kładka na Pichnie dalej ulicą Proszą i na Kościelnej meta. Sponsorem i opiekunem naszym był Pan Salej z ulicy Złotej, znany ówczesny sportowiec. Płacił za I m-ce 20 gr. Za zajęcie II-go miejsca 15 gr. i za III 10 gr.”.

Stowarzyszenia sportowe rozgrywały własne zawody sportowe. Warto wspomnieć, że 16 września 1934 r. odbyły się zawody pomiędzy sieradzkim „Strzelcem”, a zduńskowolskim „Sokołem”. Łącznie startowano w 18 konkurencjach (mężczyźni: bieg na 100 m, bieg na 800 m, bieg na 3000 m, sztafeta 4x100 m, sztafeta 800 m, 400 m, 200 m, 100 m, skok w dal, skok wzwyż, rzut dyskiem, rzut oszczepem, rzut kulą; kobiety: bieg na 60 m, bieg na 200 m, sztafeta 4x75 m, skok w dal, skok wzwyż, rzut dyskiem, rzut oszczepem, rzut kulą)¹⁰³. W każdej konkurencji za pierwsze miejsce przyznawano 5 pkt, za drugie 3 pkt i za trzecie 1 pkt i zawody wygrał sieradzki „Strzelec” 104:79¹⁰⁴.

Własne zawody lekkoatletyczne rozgrywało także SMP. I tak np. 31 maja 1931 r. członkowie SMP z Sieradza i Zduńskiej Woli zorganizowali zawody lekkoatletyczne. Osobno startowali zawodnicy sieradzcy i zduńskowolscy – ci drudzy w 8 konkurencjach (bieg na 100 m, 800 m, 1500 m, rzut dyskiem, pchnięcie kulą 7 kg, rzut granatem, skok w dal, skok wzwyż) oraz były dwie konkurencje wspólne. Wśród zduńskowolskich zawodników zasługują na wyróżnienie: Władysław Ładziak (wygrał bieg na 100 m, skok w dal i wzwyż oraz wspólny bieg na 100 m) oraz Adolf Menwald startujący w 6 konkurencjach¹⁰⁵.

100 *Lekkoatletyka, Mała Encyklopedia Sportu L – Z...*, s. 63.

101 *Kronika sportu...*, s. 35, 40.

102 J. Kozłowski, *Sport – sposób na ciekawą i radosną młodość*, [w:] *Pół wieku społecznej pracy dla miasta. Kronika pasji, inicjatyw i działań Jerzego Kozłowskiego*, Zduńska Wola [1998], s. 12.

103 *Zawody lekkoatletyczne Strzelec – Sokół*, ESiZd 19 września 1934, nr 259, s. 5.

104 *Sprostowanie*, ESiZd 21 września 1934, nr 261, s. 5.

105 *Sprawozdanie z zawodów sportowych*, ZS 5 lipca 1931, nr 26-28, s. 3 (znany tylko wyniki max. z 3 pierwszych miejsc, stąd nie wiadomo, czy poszczególne konkurencje były tak tylko obsadzone, czy pozostałe wyniki nie zostały zaprezentowane).

Ryc. 1. Członkowie Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (sekcja kolarska) przed swoją siedzibą w Zduńskiej Woli, 1929

Źródło: ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola

Ryc. 2. Członkowie nierozpoznanego klubu sportowego piłki nożnej w Zduńskiej Woli, lata 30. XX w.

Źródło: ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola

Imprezy sportowe towarzyszyły najważniejszemu świętu miasta w międzywojniu, gdy w związku z 100-leciem nadania praw miejskich 31 maja 1925 r., miasto odwiedził prezydent Stanisław Wojciechowski, to na koniec dnia: „Zwiedziwszy jeszcze igrzyska sportowe, które odbywały się w tym dniu [...] opuścił [...] (miasto) udając się do Warszawy”¹⁰⁶. Pod hasłem igrzysk sportowych kryły się zawody lekkoatletyczne¹⁰⁷. Zorganizowano także bieg uliczny. Także później: „Biegi uliczne to tradycja, która jest kontynuowana. W latach 30. i 40. biegano ulicami Łaską i Sieradzką od <<Trzech Koron>> do stadionu na Frajszycy”¹⁰⁸.

Zduńska Wola była także areną sportów drużynowych, a spośród nich, największym zainteresowaniem cieszyła się piłka nożna. Ta znana była już w starożytności, acz w obecnej wersji narodziła się w połowie XIX w. w Wielkiej Brytanii i na przełomie stuleci pojawiła się na ziemiach polskich (pierwsze polskie kluby to Czarni Lwów [1903], Wisła Kraków i Cracovia Kraków [1906])¹⁰⁹. Na gruncie zduńskowolskim miejscowe drużyny rozgrywały liczne mecze między sobą, jak też z drużynami przyjezdnym i również wyjeżdżano do innych miast. Przede wszystkim ważne były występy w rozgrywkach ligowych¹¹⁰.

W 1922 r. po raz pierwszy w rozgrywkach ligowych występuje Sokół Zduńska Wola, który mierzy się na najniższym szczeblu rozgrywek – klasie C – ale ostateczny rezultat jest nie znany. Jego rywalami były drużyny: Makabi Łódź, Widzew Łódź, Haokah Łódź, Jutrzenka Łódź, GMS Łódź, Achduth Łódź, Czarni Sieradz, Sokół Pabianice, Burza Pabianice, Pilica Tomaszów, Sokół Konstantynów i Sokół Zgierz¹¹¹. Podobnie sytuacja przedstawia się w kolejnym roku, gdy Sokół walczył w klasie C (grupa wojewódzka)¹¹². W kolejnych latach sytuacja jest nieznana; wiadomo, że w 1931 r., w okręgu łódzkim, w klasie C Łódź (grupa IV), czyli najniższym poziomie rozgrywek, zameldowały się trzy zduńskowolskie drużyny: Sokół Zduńska Wola i ŻSSG Zduńska Wola i TUR Zduńska Wola, które walczyły z Szterenem Pabianice, Burzą III Pabianice i TUR Pabianice. Najlepszy wynik osiągał Sokół, który wraz z drużynami Kruschender Pabianice, KKS Łódź i Geyer Łódź (z pozostałych grup) zmierzył się w barażu o awans do klasy B, ale bez sukcesu, gdyż w następnym sezonie nie występuje w klasie B¹¹³.

106 *100-letni jubileusz Zduńskiej Woli*, „Rozwój” 2 czerwca 1925, nr 150, s. 7.

107 Niestety nie wiadomo, czy oprócz lekkoatletyki były także inne dyscypliny. Zob. B. Chadrysiak, *Państwowe Liceum Ogólnokształcące imienia Kazimierza Wielkiego w Zduńskiej Woli (1915-1958)*, Zduńska Wola 1959, s. 16-18; I. Fidler, *Życie społeczne szkoły...*, s. 6.

108 J. Kozłowski, *Opowieści...*, s. 219-220.

109 *Piłka nożna*, *Mała Encyklopedia Sportu L – Z...*, s. 266.

110 O trudnościach związanych z faktycznym ustaleniem końcowych rezultatów rozgrywek. Zob. J. Goksiński, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 roku. Tom I: regiony – branże – frekwencja*, Warszawa 2013, s. 6-7.

111 J. Goksiński, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939...*, s. 172; tenże, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1970 roku. Suplement. Tabele*, Warszawa 2013, s. 14.

112 Tenże, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1970...*, s. 19.

113 Tamże, s. 64, 73. Zespół pod nazwą ŻSSG Zduńska Wola, pojawia się także jako ŻSGS Zduńska Wola.

Komplet wyników znany jest dla sezonu 1934, gdy w klasie C walczyło sześć drużyn.

Tab. 7. Wyniki rozgrywek klasy C w sezonie 1934 r.

Miejsce	Drużyna	Punkty	Bramki	
			Strzelone	Stracone
1.	Klub Sportowy Strzelec Sieradz	18	45	10
2.	ŻSGS Zduńska Wola	12	25	17
3.	Sokół Zduńska Wola	9	22	21
4.	Robotniczy Klub Sportowy TUR Zduńska Wola	9	18	35
5.	Sokół Sieradz	4	13	22
6.	Stern Zduńska Wola	2	3	38

Źródło: *K. S. Strzelec mistrzem grupy zduńsko-wolsko-sieradzkiej*, *ESiZd* 24 sierpnia 1934 r., nr 234, s. 5

W kolejnym sezonie (1935) wiadomo, że w klasie B (Pabianice) w 6 zespołowej grupie, walczył jeden przedstawiciel Zduńskiej Woli, a drużyny zajęły odpowiednio miejsca: 1) Burza Pabianice, 2) Sokół Pabianice, 3) Kruschender Pabianice, 4) Strzelec Sieradz, 5) ŻSSG Zduńska Wola i 6) TUR Pabianice¹¹⁴. Natomiast sieradzką klasę C podzielono na dwie podgrupy: zduńskowolską i sieradzką. W pierwszej grały 4 drużyny z tego miasta: „Sokół”, „Strzelec”, TUR i ŻSSG (II?)¹¹⁵. Także i później drużyny zduńskowolskie uczestniczyły w zawodach ligowych¹¹⁶.

Rozgrywano także między ligowe mecze piłkarskie. I tak np. na 7 sierpnia 1938 r. planowano mecz pomiędzy drużyną z klasy A – Burzą Pabianice, a drużyną z klasy B, czyli TUR Zduńska Wola¹¹⁷.

Wreszcie trzeba także zauważyć, że zdarzały się nieporozumienia pomiędzy zawodnikami lub kibicami. I tak np. na meczu 17 kwietnia 1930 r. pomiędzy drużynami ŻKS Sieradz a ŻSSG Zduńska Wola: „W połowie gry po zapadnięciu pierwszej bramki Ż. S. S. G. nie chciał przyznać tejże i wszczęła się awantura poczem wywiązała się bitwa zacięta między Ż. K. S i Z. S. S. G. trwająca 15 minut [...] Lecz kiedy zapadła trzecia bramka powtórzyła się ta sama scena, wobec czego sędzia zawody przerwał”¹¹⁸.

114 Tenże, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939...*, s. 188; tenże, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1970...*, s. 97.

115 Choć w prasie nie określono, że był to drugi zespół, to niemożliwe aby jeden zespół ŻSSG grał w dwóch klasach. Zob. *Dziś walczy wszyscy piłkarze o zaszczytny tytuł mistrza*, „Echo” 26 maja 1935, nr 145, s. 4.

116 Zob. np. *Komunikat WG i D Nr. 91 z dnia 28 października 1938 r.*, „Ilustrowana Republika” 29 października 1938, nr 297, s. 11.

117 BNW, W niedzielę 7 sierpnia 1938 r. o godz. 5 p.p. odbędą się wielkie zawody piłkarskie między drużynami Burza kl. A Pabianice, czołowa drużyna Okręgu Łódzkiego – T.U.R. kl. B Zd.-Wola [...], Zduńska Wola [1938]; [druk ulotny].

118 Zduńskowolanie przegrali 3:0. Zob. *Awantury na meczu*, *ZS* 27 kwietnia 1930, nr 17, s. 6.

Mniejszym zainteresowaniem cieszyła się siatkówka i koszykówka. Pierwsza z tych dyscyplin pochodząca z USA (1895), trafiła dopiero do Polski w 1919 r., gdy w Warszawie zorganizowano pierwsze pokazy¹¹⁹, a druga, także o rodowodzie amerykańskim z końca XIX w., obecna była na ziemiach polskich już w początkach XX w. (pierwsze mecze – drużyny kobiece w 1909 r. we Lwowie) – a już na igrzyskach w Berlinie polska reprezentacja zajęła w niej 4 miejsce¹²⁰.

I tak w przypadku organizowanej rewii sportu i gimnastyki, o której była już mowa, zorganizowano trójmecz siatkówki, który wygrała drużyna ŻSGS, przed TUR-em i „Strzelcem”. Następnie rozegrano mecz koszykówki, która wygrała drużyna ŻSGS z „Strzelcem” 8:2 (skrócony czas gry)¹²¹. Zawody siatkarskie miały się także odbyć jako jeden z fragmentów „Wielkiej Zabawy Ogrodowej” urządzonej 28 lipca 1935 r. przez „Strzelca”, obok (z dziedziny sportu) zawodów kolarskich i strzeleckich¹²².

Wreszcie na koniec należy wspomnieć o PUWFiPW – jednym z przejawów działalności tegoż organu było organizowanie zawodów sportowych oraz nadawanie Państwowej Odznaki Sportowej. Tą można było zdobyć w latach 30., jeśli spełniło się określone minima w jednej z sześciu grup ćwiczeń sportowych¹²³. Natomiast w kwestii zawodów sportowych, to PUWFiPW np. w dniach 15–17 czerwca 1934 r. zorganizowano powiatowe święto Wychowania Fizycznego z 70 uczestnikami, a jedną z trzech najliczniej reprezentowanych stowarzyszeń był zduńskowolski „Sokół” (pod ich sztandarem startowali także uczniowie gimnazjum). Zawody stały na średnim poziomie, przy niewielkim zainteresowaniu kibiców, a: „T. G. Sokół – Zduńska-Wola wygrało rzuty pań i panów – w skokach i biegach zajmując dalsze miejsca”¹²⁴.

Zakończenie

W okresie międzywojennym działało w Zduńskiej Woli kilka towarzystw sportowych oraz parę innego rodzaju organizacji, które w swoim spektrum aktywności zajmowały się działalnością sportową. Wśród nich największe znaczenie miały: Towarzystwo Gim-

119 *Siatkówka*, *Mała Encyklopedia Sportu L – Z...*, s. 395

120 *Koszykówka*, *Mała Encyklopedia Sportu A – K...*, s. 302; *Kronika sportu...*, s. 179.

121 *Rewia gimnastyki i sportu*, ESiZd 28 sierpnia 1934, nr 238, s. 5. Zapowiedź, zob. *Ze sportu*, ESiZd 20 sierpnia 1934, nr 230, s. 5.

122 BNW, Związek Strzelecki w Zduńskiej-Woli urządza dn. 28 lipca r.b. w parku miejskim doroczną wielką zabawę ogrodową [...], Zduńska Wola [1935]; [druk ulotny].

123 *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 1930 r. o Państwowej Odznace Sportowej*, M. P. 1930, nr 169, poz. 255; *Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 15 grudnia 1930 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Spraw Wewnętrznych oraz Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie wykonania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 1930 r. o Państwowej Odznace Sportowej*, M. P. 1931, nr 9, poz. 6.

124 *Powiatowe święto W. F.*, ESiZd 26 czerwca 1934, b. nr, s. 5.

nastyczno-Sportowe „Sokół”, Zduńskowolski Klub Kolarski, Żydowskie Stowarzyszenie Gimnastyczno-Sportowe, Żydowskie Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Makabi” oraz Towarzystwo Związek Strzelecki. Wiadomo, że członkowie stowarzyszeń, uprawiali ale także rywalizowali w co najmniej kilku dyscyplinach, acz największe znaczenie miała gimnastyka i kolarstwo oraz lekkoatletyka, a wśród sportów drużynowych piłka nożna. Aktywnych sportowców i osób wspierających ich działalność było kilkuset – stanowiło to poniżej 5 % mieszkańców miasta. Wskaźnik ten rośnie kilkukrotnie, gdy odliczone zostaną osoby młodociane oraz w podeszłym wieku. Stowarzyszenia prowadziły także działalność poza sportową, a same zawody często połączone były z innymi zabawami. Wreszcie należy podkreślić, że rywalizacją sportową interesowali się zwykli zduńskowolanie, uczestnicząc jako kibice, darmowo lub płatnie, w rozgrywanych zawodach sportowych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Łodzi

- Akta miasta Łodzi, sygn. 23669.
- Urząd Wojewódzki Łódzki, sygn. 282, 2281, 2285, 2288, 2289.

Biblioteka Narodowa w Warszawie

- Na żądanie publiczności w niedzielę dnia 4 kwietnia 1937 roku [...], Zduńska Wola [1937].
- W niedzielę dn. 10 lipca 1938 r. w lesie na „Piaskach” odbędzie się zabawa leśna połączona z biegiem kolarskim o puchar [...], Zduńska Wola [1938].
- W niedzielę dnia 29 marca b.r. o godz. 19 w sali Straży Pożarnej staraniem i na rzecz Tow. Gimn. „Sokół” w Zduńskiej Woli, obędzie się III Popis Gimnastyczny [...], Zduńska Wola [1936].
- W niedzielę 14 czerwca 1936 r. w lesie „Na Piaskach” odbędzie się wielka zabawa leśna połączona z 2-ma biegami kolarskimi [...], Zduńska Wola [1936].
- W niedzielę 7 sierpnia 1938 r. o godz. 5 p.p. odbędą się wielkie zawody piłkarskie między drużynami Burza kl. A Pabianice, czołowa drużyna Okręgu Łódzkiego – T.U.R. kl. B Zd.-Wola [...], Zduńska Wola [1938].
- W sobotę dn. 8 lutego 1936 r. o godz. 8 wiecz. urządzamy w Sali Straży Ogniowej Międzyklubowe Zawody Bokserskie [...], Zduńska Wola [1936].
- Z okazji X-cio lecia założenia Z.T.G.S. „Makabi” [...], Zduńska Wola [1939].
- Związek Strzelecki w Zduńskiej-Woli urządza dn. 28 lipca r.b. w parku miejskim doroczną wielką zabawę ogrodową [...], Zduńska Wola [1935].

Źródła drukowane

Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919.
Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego 1927.
Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1921, 1927, 1932.
Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 2010.
Łódzki Dziennik Wojewódzki 1930.
Monitor Polski 1926, 1927, 1930, 1931.

Encyklopedie

Boks, Mała Encyklopedia Sportu A – K, Warszawa 1984.
Gimnastyka, Mała Encyklopedia Sportu A – K, Warszawa 1984.
Gimnastyka artystyczna, Mała Encyklopedia Sportu A – K, Warszawa 1984.
Kolarstwo, Mała Encyklopedia Sportu A – K, Warszawa 1984.
Koszykówka, Mała Encyklopedia Sportu A – K, Warszawa 1984.
Lekkoatletyka, Mała Encyklopedia Sportu L – Z, Warszawa 1987.
Lewestam F. H., *Sport*, „Encyklopedyja Powszechna” T. XXIII:
Saski błękit – Starowiercy, Warszawa 1866.
Piłka nożna, Mała Encyklopedia Sportu L – Z, Warszawa 1987.
Siatkówka, Mała Encyklopedia Sportu L – Z, Warszawa 1987.
Sport, Mała Encyklopedia Sportu L – Z, Warszawa 1987.
Tenis stołowy, Mała Encyklopedia Sportu L – Z, Warszawa 1987.
Tenis ziemny, Mała Encyklopedia Sportu L – Z, Warszawa 1987.

Mapy

Województwa centralne i wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej podział na gminy według stanu z dnia 1. IV. 1933 roku.

Opracowania statystyczne

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo łódzkie bez miasta Łodzi, Warszawa 1938.
Mały Rocznik Statystyczny, Warszawa 1939.
Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1920/21, R. I, część I, Warszawa 1921.
Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i budynki na podstawie tymczasowych wyników drugiego powszechnego spisu ludności z dn. 9 XII 1931 r. oraz powierzchnia ogólna i użytki rolne. Część I. Województwa centralne i wschodnie, Warszawa 1933.
Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. T. II: województwo łódzkie, Warszawa 1925.

Opracowania

- Budkiewicz M., *Kościelne dzieje Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 2017.
- Chadrysiak B., *Państwowe Liceum Ogólnokształcące imienia Kazimierza Wielkiego w Zduńskiej Woli (1915-1958)*, Zduńska Wola 1959.
- Czerny Z., *Zagadnienie stosunku sportu do kultury. (Z literatury sportowej)*, „Taternik” 15 kwietnia 1912, nr 1.
- Goksiński J., *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 roku. Tom I: regiony – branże – frekwencja*, Warszawa 2013.
- Goksiński J., *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1970 roku. Suplement. Tabele*, Warszawa 2013.
- Jabłonowski M., *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskiego, Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999.
- Jurek T., *Ruch sportowy na ziemiach polskich w okresie zaborów*, [w:] *Zarys historii sportu w Polsce (1867-1996)*, pod red. J. Gaja, B. Woltmanna, Gorzów Wielkopolski 1999.
- Kieszczyński R., *Zarys rozwoju przemysłu włókienniczego w Zduńskiej-Woli*, „Przegląd Włókienniczy” czerwiec 1925, nr 6.
- Kozłowski J., *Bicyklem na Cyge*, Zduńska Wola 1996.
- Kozłowski J., *Klub Sportowy „Resursa” 1912-1919 w zduńskowolskim sporcie i kulturze*, Zduńska Wola 1999.
- Kozłowski J., *Opowieści z miasta nad Brodnią*, Zduńska Wola 2010.
- Kozłowski J., *Sport – sposób na ciekawą i radosną młodość*, [w:] *Pół wieku społecznej pracy dla miasta. Kronika pasji, inicjatyw i działań Jerzego Kozłowskiego*, Zduńska Wola [1998].
- Kronika sportu*, Warszawa 1993.
- Mauersberg S., *Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999.
- Michalski A., *Stosunki ludnościowe i wyznaniowe*, [w:] *Stulecie miasta Zduńskiej-Woli 1825-1925*, Łódź [1925].
- Michalski M., *Spółeczeństwa miast Szadek i Zduńska Wola oraz gmin wiejskich: Szadek, Zapolice i Zduńska Wola w okresie międzywojennym (1918-1939)*, [w:] *Spółeczeństwo i dzieje ziem powiatu zduńskowolskiego w walce o niepodległość*, pod red. J. Stulczewskiego, Zduńska Wola 2018.
- Młodzikowski G., *Olimpiady ery nowożytnej. Idea i rzeczywistość*, Warszawa 1984.
- Prawo o stowarzyszeniach, związkach i zgromadzeniach publicznych z dodaniem orzeczeń senatu, cyrkularzy ministerjalnych, postanowień urzędu gubernialnego i innych materiałów wyjaśniających stosowanie prawa, a także wskazówek i wzorów dotyczących zakładu niania stowarzyszeń i urządzania zgromadzeń*, zestawił W. Makowski, Warszawa 1913.
- Osterloff W. K., *Historia sportu*, Warszawa 1976.
- Szaniawski T., *Przemysł i handel, cechy i związki zawodowe*, [w:] *Stulecie miasta Zduńskiej-Woli 1825-1925*, Łódź [1925].

Szujecki K., *Życie sportowe w Drugiej Rzeczypospolitej. Sukcesy, ciekawostki, sensacje*, Warszawa 2012.

Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985.

Zientera F., *Stosunki kulturalno-oświatowe*, [w:] *Stulecie miasta Zduńskiej-Woli 1825-1925*, Łódź [1925].

Żarnowski J., *Polski ruch robotniczy w latach 1920-1923*, [w:] *Historia polskiego ruchu robotniczego 1918-1939*, pod red. A. Czubińskiego, Warszawa 1988.

Prasa

„Echo” 1935

„Echo Sieradzkie” 1931, 1932, 1933.

„Echo Sieradzkie i Zduńskowolskie” 1934.

„Ilustrowana Republika” 1938.

„Rozwój” 1925.

„Ziemia Sieradzka” 1929, 1930, 1931.

Wspomnienia

Fidler I., *Życie społeczne szkoły*, [w:] *Pozostały nie tylko wspomnienia*, Zduńska Wola 1986.